

Kuplia, kuohuntaa ja utopioita

Selvitys uudesta taloudellisesta ajattelusta ja liikehdinnästä

Mikko Forss ja Ohto Kanninen

Huhtikuu 2013

Sisältö

Tiivistelmä	3
Summary	4
Esipuhe	5
1 Johdanto	10
2 Hyvän elämän etsintä sekä muita syitä nousta barrikadeille	13
2.1 Talouskasvu vai hyvä elämä?	13
2.2 Luonnonvarojen kestävä kulutus	14
2.3 Demokratiavaje ja instituutioiden kriisi	15
2.4 Puutteellinen ymmärrys taloudesta	16
2.5 Finansioituminen sekä rahoitussektorin kriisi	16
2.6 Sosiaaliset ongelmat ja eriarvoistuminen	18
2.7 Talouden rakenteiden muutos sekä aineettoman talouden nousu	20
3 Occupy ja Indignados – laajat protestiliikkeet haastavat vallitsevan poliittis-taloudellisen järjestelmän	22
4 Miten talous toimii? Haasteita valtavirran taloustieteen maailman- ja ihmiskuvalle	24
4.1 Mikrotaloustiede – vallitsevan talousteorian perusteet sekä vaihtoehtoja niille	25
4.2 Makrotalousteoria – vanha kiista rahan luonteesta uusilla mausteilla	30
4.3 Rahoitusteoria – se kuplii sittenkin?	32
4.4 Vaihtoehtoiset mittarit – voiko kaiken mitata rahassa?	34
5 Talouden kokonaisvaltaiset mallit – ”onks tää ihan utopistista?”	36
5.1 Markkinoiden ja valtion suhde – it’s complicated	36
5.2 Talouden demokraattisuutta ja yhteisöllisyyttä ajavat talousmallit	38
5.3 Degrowth vs leppoistaminen	40
6 Mahdollisia osaratkaisuja	42
7 Ajatushautomot ja instituutit uuden talousajattelun paikkoina	45
8 Uuden taloudellisen toiminnan muotoja	47
8.1 Kuluttajakansalainen tarjoaa porkkanaa ja keppiä	47
8.2 Säästäjälle koolla on merkitystä	48
8.3 Sijoittaja tekee vihreitä voittoja	49
8.4 Lahjoittaja valitsee kohteensa	50
8.5 Irtautuja palaa yhteiskuntakehityksen alkuun	51
8.6 Työntekijää uhkaa yrittäjyys	52
8.7 Yritys haluaa hyväksytyksi kansalaiseksi	53
Liite: Haastattelut	55

Tiivistelmä

Kuplia, kuohuntaa ja utopioita – Selvitys uudesta taloudellisesta ajattelusta ja liikehdinnästä tarkastelee valtavirran ulkopuolista ajattelua ja uuden taloudellisen liikehdinnän muotoja. Keskeinen yhdistävä tekijä esitellyille ajatuksille ja liikkeille on se, että ne voidaan nähdä reaktioina johonkin asiantilaan, ongelmaan tai muutokseen, joista selvityksen alussa on nostettu esille seitsemän keskeistä.

Erilaiset nykyistä talousjärjestelmää kritisoivat protestiliikkeet ovat saaneet viime vuosina paljon näkyvyyttä, mutta uuden talousteorian merkitys on uskoaksemme merkittävämpi muutosvoima. Uuden talouden teorioille on ennen kaikkea yhteistä tyytymättömyys uusklassisen taloustieteen käsitykseen rationaalisesta homo economicuksesta.

Selvitys kuvaa myös vaihtoehtoisia uusia malleja siitä, kuinka talous tulisi järjestää. Osa näistä on hyvinkin radikaaleja, mutta kaikkien takana on käsitys siitä, mihin suuntaan yhteiskuntaa tulisi viedä. Mallit ponnistavat vaihtoehtoisista tavoista järjestää omistussuhteet, hyvän elämän ehdoista ja pyrkimyksestä luonnonvarojen kestävämpään kulutukseen.

Lopuksi vielä tarkastellaan ajatushautomoita ja instituutteja uuden tekemisen ja tutkimuksen muotoina, joissa yhdistyy taloudellinen analyysi, uudenlaisten talousmallien rakentaminen ja jopa aktivismi. Viimeisessä luvussa käydään läpi yksilötasolla jo tapahtuvaa toimintaa aiemmin esitettyjen ongelmien ratkaisemiseksi.

Summary

The purpose of this study is to introduce some of the arguably most notable schools of economic thought and economy-related movements outside and beyond the mainstream.

A key common factor for the schools and movements presented is that they can be seen as reactions to certain societal circumstances, challenges or changes; the study first discusses seven of these central developments in more detail.

Protest movements such as Occupy and Indignados have achieved wide coverage; however, in our opinion, the meaning of alternative economic theory has more changing power. First and foremost, the alternative economic theories challenge the assumptions of neoclassical economics and its rational protagonist, the profit-maximising 'homo economicus'

The study also describes alternative ways to organise economic activity. Some of them are very radical, but underlying them all is the understanding of the future direction of society. The models' starting points include rethinking the nature of ownership, providing conditions for a good life and striving for more sustainable consumption of natural resources.

Finally, the study examines think tanks and institutes as forms of new activity and research that combine financial analysis, construction of novel economic models and even activism. The final chapter reviews existing individual-level activity from the viewpoint of solving the presented problems.

Esipuhe

Se talousjärjestelmä jonka tunnemme, on muutoksessa. Elämme keskellä finanssikriisistä maailmanlaajuisiksi velkakriisiksi kehkeytynyttä talouden turbulenssia, jota on sanottu pahimmaksi sitten toisen maailmansodan. Samaan aikaan luemme jo valitettavan rutinoituneesti lehdestä päivän uutisia pysäyttämättömän tuntuista ilmastomuutoksesta ja sen seurauksista, kuten rajuista lämpöaalloista ja hirmumyrskyistä. Epätasaisesti jakautunut vauraus ja hyvinvointi synnyttävät inhimillistä kärsimystä ja nakertavat yhteiskuntien perustuksia, kollektiivista luottamusta.

Nyt jos koskaan tarvitaan perinpohjaista keskustelua taloudesta. Sitä pitää käydä niin oikeista, päivittäisistä talouspoliittisista päätöksistä kuin koko talousjärjestelmämme kehittämisestä.

Sitra on tilannut ajatushautomo Tänkiltä *Kuplia, kuohuntaa ja utopioita* -selvityksen nostaaakseen näkyville uutta taloudellista ajattelua ja liikehdintää. Liikehdintä haastaa perinteisiä talouden toimintatapoja ja tarjoaa niille vaihtoehtoja. Jos Einstein oli oikeassa, voi olla ettei ”ongelmia voi ratkaista samalla ajattelulla, kuin millä ne ovat syntyneet.” Emme voi vielä tietää, mitkä lopulta ovat oikeat keinot talouden saamiseksi kestävämmälle pohjalle. Ehkä ratkaisu löytyy siitä, että käytämme jo olemassa olevia talouspolitiikan keinoja aiempaa tehokkaammin ja innovatiivisemmin. On kuitenkin tärkeää antaa puheenvuoro myös valtavirran ulkopuolisille, joskus radikaaleillekin talouden uudistajille.

Sitran Kestävä talous -foorumi

Sitran tehtävänä on rakentaa huomisen menestyvää Suomea. Se tarkoittaa, että kannustamme ihmisiä ottamaan enemmän vastuuta itsensä ja läheistensä hyvinvoinnista, haluamme luoda edellytykset ekologisesti kestäväälle yhteiskunnalle vaikuttamalla elämäntapoihin ja luonnonvarojen käyttöön sekä edistää ekologisten, sosiaalisten ja hyvinvointiongelmien ratkaisuun tähtäävää liiketoimintaa. Jotta Suomi menestyy tulevaisuudessa, sen talouden täytyy olla kestävällä pohjalla.

Voidaksemme yhdessä paremmin ymmärtää, millainen talous on kestävä, Sitra kutsui koolle *Kestävä talous -foorumin* syksyllä 2012. Foorumiin osallistui 29 yhteiskunnallista vaikuttajaa ja talousasiantuntijaa, jotka tulivat hyvin laajasti eri taustoista, kuten tutkimuskentältä, yrityksistä, järjestöistä tai politiikasta. Foorumin tehtävänä oli hahmottaa, mitä on kestävä talous ja kuinka sitä jo ruohonjuuri-, yritys ja kansantalouksien tasolla toteutetaan. *Kuplia, kuohuntaa ja utopioita* tarjosi foorumilaisille monia esimerkkejä tästä uudesta taloudellisesta ajattelusta. Foorumi pohti, miten uusi ymmärrys kestävästä taloudesta haastaa nykyistä talouspolitiikkaa. Se ideoi ja kokeili käytännössä, miten yhteiskunnallisia päättäjiä voisi tältä pohjalta kouluttaa. Foorumin työ tulee osaksi Sitran uudistuneita kestävä talouspolitiikan johtamisen kurssseja, jotka käynnistyvät keväällä 2013.

Mitä on talous?

Foorumi määritteli kestävän talouden seuraavasti: *Kestävän talouden tavoitteena on tuottaa ihmisille hyvinvointia, oikeudenmukaisesti. Se toimii myös maapallon kantokyvyn rajoissa. Kestävä talous perustuu sopeutumis- ja muutuskäytävään, jota ohjataan avoimin, läpinäkyvin, moniarvoisin ja demokraattisin periaattein. Kestävä talous suuntaa kauas tulevaisuuteen, tulevaisuuden menestystekijöitä tunnistaen ja ylisukupolvisia ratkaisuja etsien.*

Vallitsevan talouskriisin keskellä yhteiskunnassa käytävä talouskeskustelu painottuu erityisesti euro-alueen tulevaisuuteen ja julkisen talouden velkaantumiseen. Keskustelussa korostetaan erityisesti taloudellisen kestävyysvaatimuksia. Näitä ovat esimerkiksi julkisen velan hallinta, työllisyys, kilpailukyky ja talouskasvu. Keskustelu taloudellisesta kestävydestä ei kuitenkaan saa jättää varjoonsa muita pidemmän tähtäimen yhteiskunnallisia tavoitteita: ekologista ja sosiaalista kestävyttä.

Taloudellinen kestävyys ja (kestävä) talous eivät ole sama asia, vaikka ne puhekielessä ymmärretäänkin usein synonyymeiksi. *Taloudellinen kestävyys* on yksi kolmesta näkökulmasta kestäväan kehitykseen ekologisen ja sosiaalisen kestävyysrinnalla. Voidaan esimerkiksi puhua Suomen julkisen sektorin *taloudellisesta kestävydestä*. *Talous* ei kuitenkaan ole erillinen oma alueensa. Se on yhteiskunnan kannalta keskeinen, ihmisten välinen järjestelmä, jossa erilaisia resursseja tuotetaan, vaihdetaan, jaetaan ja kulutetaan. Tällä prosessilla on aina taloudellisia, ekologisia ja sosiaalisia vaikutuksia ympäröivään yhteiskuntaan. *Kestävä talous* on siten järjestelmä, joka on yhtä aikaa taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä.

Uudet liikkeet oikeiden kysymysten äärellä

Kuplia, kuohuntaa ja utopioita -selvityksessään ajatushautomo Tänk nostaa esiin niitä yhteiskunnallisia ongelmia, joihin uudet taloudelliset liikkeet ovat nousseet reagoimaan (luku 2). Parhaista ratkaisuista näihin ongelmiin ei ole yksimielisyyttä, mutta foorumi on tunnistanut kestävän talouden haasteiksi hyvin samankaltaisia ilmiöitä:

- Luonnonvarojen ylikäyttö, ilmastonmuutos ja kielteiset ympäristövaikutukset
- Kestävän kehityksen puuttuminen talouspolitiikan tavoitteista
- Julkisen talouden liiallinen velkaantuminen
- Puutteelliset mekanismit luonnontalouden integroimiseksi talousjärjestelmään (käsitteet, mittaaminen, ulkoisvaikutukset)
- Taloudellisten kannusteiden vähäinen käyttö kestäväan kehityksen tavoittelussa
- Uskon puute siihen, että globaalien ongelmien ratkaisu tukee talouskehitystä

Uusi yhteiskunnallinen liikehdintä tarttuu siis tärkeisiin kysymyksiin. Occupy Wall Streetin (luku 3) kaltaisilla laajoilla protestiliikkeellä ei välttämättä ole tarjota valmiiksi paketoitua ratkaisua kritisoimiinsa talousjärjestelmän ongelmiin. Ne tekevät kuitenkin näkyviksi laajojen massojen tyytymättömyyden talouden toimintaan ja ovat onnistuneet politisoimaan asiansa. Uusia liikkeitä ei siis pidä sulkea marginaaliin, vaan niiden kanssa pitää pyrkiä avoimeen dialogiin.

Ihmisen kokoinen talous

Talous tuntuu olevan jotain, mikä on karannut tavallisen ihmisen ymmärryksen ulottumattomiin. Finansioitumisen synnyttämät kiemurat maailmantaloudessa hämmäntävät tavallista asunovelallista, poliitikoilla ei näytä olevan päätösvaltaa globaalissa taloudessa, eivätkä parhaatkaan ekonomistit osanneet ennustaa viimeisintä talouskriisiä puhumattakaan siitä, että heillä olisi siihen ratkaisu. Tavalliselle kansalaiselle voi näyttää siltä, että kasvoton talous kuluttaa huoletta luonnonvaroja sekä köyhdyttää köyhiä ja rikastuttaa rikkaita.

Tämän näennäisen sekasorron seurauksena perinteisen taloudellisen toiminnan rinnalle on alkanut syntyä uusia talouden muotoja, joissa ruohonjuuriyhteisöt ja yritykset luovat taloutta, jonka toimintaa he itse ymmärtävät paremmin, johon he voivat itse vaikuttaa ja joka toimii heidän arvojensa mukaisesti (luku 8.) Digitalisaatio on puskenut tätä kehitystä huimasti eteenpäin, sillä se on mahdollistanut aineettoman talouden kasvun ja helpottanut uudenlaisten yhteisöjen syntyä.

Osa näistä uusista taloudellisen toiminnan muodoista voi hyvinkin synnyttää menestyksellistä liiketoimintaa. Kaikki uusi toiminta ei kuitenkaan kasvata kansantalouden tilinpitoa ja tuo euroja valtion kassaan. Se on silti yhteiskunnan kannalta hyödyllistä toimintaa, joka laajasti toteuttaa kestävän talouden tavoitteita, esimerkiksi lisäämällä resurssitehokkuutta ja ihmisten hyvinvointia. Muutos kestävän talouden yhteiskuntaan on systeeminen, eli se koskettaa niin yksilöitä, yhteisöjä, yrityksiä kuin julkista sektoriäkin, niiden toimintaa ja keskinäisiä suhteita. Foorumin mielestä näillä kaikilla on siis roolinsa, jotta talous saadaan kestäväälle pohjalle:

Yksilötasolla tarvitaan hallittua, mutta radikaalia elämäntapojen ja kulutusrakenteen muutosta. Elämäntapojen muutokseen ei voi pakottaa, joten ”resurssifiksujen”, erilaisia resursseja nykyistä tehokkaammin käyttävien elämäntapavaihtoehtojen pitää olla miellyttäviä ja kuluttajille helposti saatavilla. Kulutustottumusten muutos tarvitaan, sillä niin kutsuttu ”rebound effect”, kimpoaminen, syö helposti teknologisen kehityksen hyödyt: Kun jääkapit kuluttavat entistä vähemmän energiaa, niitä hankitaan toinen kellariin.

Yhteisötalous vastaa määritelmällisesti sellaisiin perustarpeisiin, joita markkinat tai valtio eivät tyydytä ja se nähdään rinnakkaisena sekä vaihtoehtoisena vallitsevalle talousjärjestelmälle.

Yhteisötaloudessa ihmiset tuottavat ja kuluttavat tavaroita, palveluita ja ideoita vapaaehtoisesti yhdessä. Toiminta ei perustu rahan houkutukseen tai paktoon, vaan ihmisten aitoon haluun osallistua kehittämiseen ja jakamiseen. Siinä talous on ennen kaikkea keino saavuttaa ensisijaisia, sosiaalisia ja ekologisia päämääriä. Esimerkiksi aikapankit, paikallisvaluutat, ruokapiirit, joukkorahoittaminen ja osuuskunnat ovat osa yhteisötaloutta.

Kestävän talouden **yritykset** toimivat ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisesti kaikkia niitä kohtaan, joita yritysten toiminta koskettaa. Ne noudattavat siis yhteiskuntavastuuta. Tämän lisäksi koko niiden strategian ytimessä on yhteisen arvon luominen: Yritykset tekevät ekologisten ja sosiaalisten ongelmien ratkaisemisesta liiketoimintaa. Yhteiskunnalliset yritykset eivät tuota voittoa osakkeenomistajille, vaan ne käyttävät tuotot toimintansa pyörittämiseen ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun.

Julkisen talouden tervehtyminen vaatii rakenteellisiin ongelmiin tarttumista. Missä määrin julkinen valta pystyy tarjoamaan kansalaisten kysymiä palveluja ja tulonsiirtoja niin, että se on taloudellisesti kestävä? Hyvinvointivaltio ja sen ydintehtävät pitää määritellä uudelleen. Palvelujen rahoitusta tulisi kehittää niin, että kansalaisilla olisi nykyistä paremmat mahdollisuudet täydentää julkisia palveluita omalla rahoituksella.

Talouspolitiikka on julkisen vallan keskeinen työkalu taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Kestävässä taloudessa talouspolitiikka ja sen tehtävät määritellään entistä laajemmin.

Kestävä talouspolitiikka on muutakin kuin euroja valtion kirstussa

Uusi taloudellinen liikehdintä pyrkii vastaamaan suuriin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten luonnonvarojen kestävämpään kulutukseen, sosiaalisen eriarvoistumisen kasvuun, talousjärjestelmän epädemokraattiseen päätöksentekoon ja hallitsemattomaksi edenneeseen finansioitumiseen. Vaikka uudet liikkeet pystyvät edistämään monia hyviä asioita, on talouspolitiikalla silti kiistattoman keskeinen rooli kestävä talouden rakentamisessa.

Talouspolitiikan peruslähtökohtia pitää kuitenkin pohtia uudelleen. Suomen tämänhetkisen talouspolitiikan tavoitteita ovat hallitusohjelman mukaan esimerkiksi talouden kasvupotentiaalin vahvistaminen kestäväällä tavalla, työllisyysasteen nousu, kansainvälisen kilpailukyvyyn kohentaminen ja julkisen talouden kestävyys. Talouspolitiikalla pyritään *taloudelliseen kestävyteen*. Ekologista kestävyttä tavoitellaan ympäristöpolitiikalla ja sosiaalista kestävyttä sosiaali- ja terveyspolitiikan keinoin. Kestävässä taloudessa eri politiikan lohkojen tulee olla yhä läpileikkaavampia. Talouspolitiikka vaikuttaa jo nyt kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin. Siksi kestävä yhteiskunnan talouspolitiikan tulee tavoitella taloudellisen kestävyden lisäksi sosiaalista ja ekologista kestävyttä.

Yksi Suomen tämänhetkisen talouspolitiikan keskeinen tavoite on siis talouskasvu. Kasvun välttämättömyydestä on esiintynyt eriäviä mielipiteitä niin uusien taloudellisten liikkeiden parissa (luku 5) kuin Kestävä talous -foorumilla. Vähintäänkin talouskasvun sisältöä pitäisi foorumin mukaan arvioida uudelleen. Voidaanko talouskasvu irtikytkeä luonnonvarojen kulutuksesta? Kasvun pitäisi olla ennen kaikkea laadullista, palveluihin, digitaalisiin tuotteisiin ja korkeaan jalostusasteeseen perustuvaa. Joudumme myös varautumaan pitkään hitaan kasvun aikaan. Miten koettu hyvinvointi voidaan turvata tilanteessa, jossa talous ei kasva?

Entä voisiko uudenlaisen taloudellisen toiminnan tukeminen olla yksi tulevaisuuden talouspolitiikan tehtävä? Miten talouspolitiikalla voidaan ohjata ihmisiä kestäviin elämäntapoihin? Miten lainsäädäntöä pitäisi muuttaa, jotta joukkorahoittaminen helpottuisi? Kuinka tukea paremmin kestävää liiketoimintaa?

Jos talouspolitiikan maali on otetaan pelkän taloudellisen kestävyden sijaan kestävä kehityksen tavoitteet, on monitieteiselle tutkimustiedolle entistä enemmän tarvetta. Kestävä talouden kysymykset ovat monimutkaisia. Miten tiedeyhteisö ja politiikan tekijät saadaan nykyistä useammin samaan pöytään keskustelemaan, kun päätöksiä tehdään? Talouspolitiikan tekemisen tueksi tarvitaan taloustiedettä, myös sen valtavirrasta poikkeavia näkemyksiä (luku 4.) Kestävä talous vaatii kuitenkin

talousteoriaa kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä yhteiskunnasta. Siksi talouspolitiikassa pitää hyödyntää tutkittua tietoa myös ympäristö- ja sosiaalitieteiden aloilta. Tarvitaan esimerkiksi uusia mittaristoja, joilla kestävä kehitys voidaan mitata. Ajatushautomoilla ja tutkimusinstituuteilla on tärkeä rooli uuden tutkimustiedon ja talouden vaihtoehtojen nostamisessa keskusteluun (luku 7.)

Kuplia, kuohuntaa ja hyökyaalto?

Kestävään talouteen siirtyminen on iso, systeeminen, vaikea, hidas mutta ehdottomasti välttämätön muutos. Kuten foorumi on todennut, siihen pääsemiseksi tarvitaan monia keinoja: ylhäältä alaspäin tulevaa ohjausta, sääntelyä ja kannustimia, yksilöille mielekästä elämäntapojen muutosta, yhteisöjen innovatiivisia ratkaisuja hyvän elämän saavuttamiseksi ja uusista lähtökohdista motivoitunutta yritystoimintaa. Parhaista keinoista pitää käydä avointa dialogia yllättävienkin tahojen kanssa, vaikka niiden ratkaisuehdotukset olisivat hyvinkin poleemisia (luku 6.)

Kuplia, kuohuntaa ja utopioita osoittaa, että talous kiinnostaa nyt monia. Talous- ja ympäristökriisit suuttavat tavallisia ihmisiä ja syyttävä sormi osoittaa usein poliittikkoihin ja globaalin talouden pelureihin. Toisaalta suuttumus on syyttänyt ihmiset ratkomaan itse talouden ongelmia. Jos tämä uusi toiminta otetaan vakavasti ja sitä tuetaan, voi olla että kuplista ja kuohunnasta nousee vielä hyökyaalto, joka kuljettaa meitä pitkän matkan eteenpäin kohti kestävä talouden yhteiskuntaa.

Selvityksestä vastasivat Tänk-ajatushautomon Mikko Forss ja Ohto Kanninen, apunaan Markus Kanerva, Noora Laitio sekä Tiina Likki. Suuri kiitos kaikille tekijöille kattavasta ja asialle omistautuneesta kirjoitustyöstä!

Helsingissä 11.4.2013

Eeva Hellström

Sitra Fellow

Yhteiskunnallinen koulutus

Sitra

1 Johdanto

”Kaikkien on jo aika hyväksyä, että 1900-luvun talousajattelumme ei sovellu elämäämme 2000-luvulla.” – Institute for New Economic Thinking (INET), uutta ja vaihtoehtoista taloustieteellistä tutkimusta rahoittava instituutti

Talouden määrittely on taas agendalla: mitä on talous? Tämän kysymyksen esitti meille poliittisen talouden tutkija Ville-Pekka Sorsa, yksi tähän selvitykseen haastattelemistamme suomalaisista uuden ja vaihtoehtoisen talousajattelun asiantuntijoista.

Ville-Pekka Sorsa ei ole suurelle yleisölle tuttu nimi, kuten ei moni muukaan tässä selvityksessä mainittu nimi, teoriasuuntaus tai talousmalli. Uskoaksemme monet niistä ovat vieraita myös talouteen perehtyneille. Tähän on monia syitä, joista tärkein on varmasti se, että monet selvityksessä mainitut nimet ja käsitteet todella ovat uusia. Toinen keskeinen syy on se, että monet instituutiot, intressit sekä ideologiset syyt hidastavat – tai jopa estävät – uusien ajatusten esilletulua. Uusia tapoja kuvata ja ymmärtää taloutta on hankalaa tuoda esille tai tutkia.

Tämän selvityksen tavoitteena on nostaa esille valtavirran ulkopuolista ajattelua esitellen mielestämme joitakin varteenotettavimpia uuden taloudellisen ajattelun ja liikehdinnän muotoja. Lisäksi olemme pyrkineet selventämään niiden välisiä yhteyksiä sekä jäsentämään hetkittäin hyvinkin hajanaiselta vaikuttavaa kenttää. Tarkoituksemme on tarjota eväitä sen hahmottamiseen, mitä uusi talous, uusi taloudellinen ajattelu tai kestävä talous voivatkaan olla. Selvitys toimi yhtenä impulssina lokakuusta 2012 helmikuuhun 2013 toimineelle Sitran Kestävä talous -foorumille. Samalla se toimii tiiviinä johdantona aiheeseen myös laajemmalle yleisölle.

Olemme pyrkineet siihen, että tässä selvityksessä tarkasteltavat liikkeet sekä ajattelu täyttävät seuraavat neljä kriteeriä:

- Niiden täytyy olla uusia. Jos ne eivät ole uusia, niiden on täytynyt saada lisää huomiota lähiaikoina, erityisesti finanssikriisin jälkimainingeissa. Harvat liikkeet, tai varsinkaan ajatukset, lopulta ovat täysin uusia. Pikemminkin, ne ovat marginaalissa eläen odottaneet aikaansa;
- Ne voidaan nähdä reaktiona ongelmiin, jotka määrittelimme tarkemmin heti ensimmäisessä luvussa;
- Ne ovat mielestämme hyvin perusteltuja tai muutoin kiinnostavia – siis huomion ja ajattelemisen arvoisia;
- Niiden täytyy liittyä talouteen.

Törmäämme heti määrittelyongelmaan: mitä siis onkaan talous? Entä kestävä talous? Taloustiede pyrkii tutkimaan yhteiskunnan ja elämän osa-alueita laaja-alaisesti. Viime kädessä kaiken voikin määritellä ”taloudeksi”. Tässä selvityksessä käsittelemme kuitenkin lähinnä talusteorioita, nykyjärjestelmälle vaihtoehtoisia talousmalleja sekä jo ilmeneviä uusia taloudellisia toimintamuotoja.

Vaikka rajaisimme aiheemme pelkästään rahan luonteesta käytyyn debattiin tai uuden taloudellisen toiminnan muotoihin Yhdysvalloissa, voisi jo pelkästään näistä aiheista kirjoittaa kokonaisen kirjan. Monta on jo kirjoitettukin. Meidän tavoitteemme on kattaa huomattavasti laajempi kenttä muutamassa kymmenessä sivussa.

Tämän seurauksena on ollut välttämätöntä jättää paljon tarkastelun ulkopuolelle. Selvitys keskittyikin lähinnä kehittyneen maailman ilmiöihin. Suomen ulkopuolelta anglosaksinen maailma on saanut enemmän huomiota kuin esimerkiksi Keski-Eurooppa. Olemme yrittäneet painottaa suomalaista näkökulmaa, liikkeitä ja ajattelijoita enemmän kuin muussa maassa tehty selvitys olisi painottanut. Tämä näkyy myös selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa. Haastateltavat on esitelty selvityksen lopussa, ja tekstissä viittaamme heihin ainoastaan nimillä.

Kuten yllä jo mainittiin, yksi kriteeri jolla rajasimme käsiteltävää talousajattelua ja siihen liittyvää liikehdintää oli se, että niiden tulee olla reaktioita tiettyihin ongelmiin ja ilmiöihin, kuten tuotantorakenteen muutokseen, finansioitumiseen tai ympäristön kestävämpään kuormittamiseen. Selvityksen toinen luku käsittelee näitä ongelmia ja ilmiöitä. Tätä seuraavissa viidessä luvussa käsittelemme varsinaisesti uutta taloudellista liikehdintää, ajattelua ja toimintaa. Korostamme kuitenkin, että ei ole mahdollista puhua yhdestä tietystä liikkeestä, oli kyseessä sitten tyytymättömyys tapaan ymmärtää taloutta tai tyytymättömyys vallitsevaan järjestelmään. On myös mahdotonta sanoa, onko liikehdinnässä kyse trendinomaisesta muutoksesta vai onko se pikemminkin finanssikriisin aiheuttamaa ja syklistä.

Luku 3 käsittelee laajoja protestiliikkeitä – Occupy ja Indignados – jotka haastavat vallitsevat taloudelliset sekä poliittiset järjestelmät. Erityisesti Occupy-liikkeen kohdalla voidaan puhua hyvin laajasta kansalaisliikkeestä, joka kokoaa alleen erilaisia vallitsevaa talousjärjestelmää, poliittista korruptiota ja eriarvoisuutta kritisoivia toimijoita. Moniäänisyytensä ja horisontaalisen rakenteensa vuoksi liikkeen on vaikea tarjota konkreettista ja selkeää vaihtoehtoista ratkaisua nykyjärjestelmälle.

Neljännessä luvussa keskitymme vaihtoehtoiseen talousteoriaan: kuinka taloustieteen vallitseva suuntaus, uusklassinen taloustiede, on haastettu eri suunnilta. Erityisesti kansantalouksien tasolla taloutta käsittelevää makrotaloustiedettä sekä rahoitusteoriaa on kritisoitu erityisesti 2007–2008 käynnistyneen finanssikriisin aikana. Pyrimmekin nostamaan esille vaihtoehtoisia teorioita talouden toiminnasta, joilla on merkitystä erityisesti harjoitetun politiikan kannalta. Eurojärjestelmä esimerkiksi on rakennettu pitkälti juuri uusklassisesta taloustieteestä johdettujen politiikkasuositusten perusteella, kun vaikkapa jälkikeynesiläisestä analyysistä seuraisi hyvin erilainen rakenne eurolle ja sen instituutioille. Ideoilla siis on vaikutusvaltaa, erityisesti uusklassisella taloustieteellä sekä sen ytimessä olevalla rationaalisen valinnan teoriolla. Vaihtoehtoiset talouden selitysmallit lähes poikkeuksetta kyseenalaistavatkin juuri valtavirran taloustieteen vaaliman ihmiskuvan rationaalisesta maksimoijasta, homo economicuksesta, kuten kolmannen luvun alussa selitämme.

Viidennessä luvussa käsittelemme vaihtoehtoisia talousmalleja, siis ajatuksia siitä, kuinka talous tulisi järjestää. Tässä luvussa käsitellään näkemyksiä siitä, miten asioiden tulisi olla, verrattuna edellisessä teoriapainotteisessa luvussa esitettyihin näkemyksiin siitä, miten talous toimii. Esittelemme malleja, joita on ehdotettu talouden kokonaisvaltaiseen järjestämiseen. Yhteistä monille näistä malleista ja ajatuksista on se, että niiden nimessä ilmenee ”talous”: ne ovatkin pitkälti vaihtoehtoja markkinataloudelle sen nykyisessä muodossa (vertaistalous, degrowth-talous, osallisuustalous, vihreä talous jne.). Malleista käytävä keskustelu liittyy suurelta osin myös parhaaseen tapaan järjestää omistussuhteet.

Kuudennessa luvussa esittelemme muutaman kiinnostavan politiikkaidean, joiden tarkoituksena on herättää ajatuksia. Verrattuna edellisessä luvussa käsiteltyihin kokonaisvaltaisiin malleihin ne edustavat mahdollisia ratkaisuja tiettyjen politiikkalohkojen ongelmiin. Ne eivät ole meidän politiikkasuosituksemme, mutta koemme, että kaikkien niiden taustalla on hyvin perusteltu malli ja käsitys siitä mihin suuntaan yhteiskuntaa tulisi viedä.

Seitsemännessä luvussa esittelemme lyhyesti ajatushautomoita ja instituutteja uusina tekemisen kehittäjinä ja muotoina, joissa yhdistellään eri tavoilla kunnianhimoisen talouden analyysi, ("New Economic Thinking") ja uudenlaisen talousmallin rakentaminen, jopa aktivismi ("Movement For New Economy").

Kahdeksannessa luvussa esittelemme joitakin uuden taloudellisen toiminnan muotoja, mitä siis jo tapahtuu ja tehdään. Koska toiminta syntyy ja kuolee yksilöiden innostuneisuuden mukaan, olemme tarkastelleet toimintaa yksilön yhteiskunnallista rooleista käsin. Perehdymme siihen, miten yksilö kuluttajana, säästäjänä, sijoittajana, lahjoittajana ja jopa normaalista talousjärjestelmästä irtautuvana toimijana on käytännössä haastanut vallitsevan ajattelun, instituutiot tai talousjärjestelmän. Kuluttajan lisäksi tutustumme myös työntekijän ja yritystoiminnan kestävämpää taloutta tukeviin aktiviteetteihin. Kuten koko selvityksessä, myös tässä luvussa otteemme on pikemminkin kuvaileva kuin kantaa ottava.

Vaikka jotkut esitellyistä ajatuksista voivat tuntua kaukaa haetuilta (myös kirjoittajien mielestä), on hyvä muistaa että ajattelutavat voivat muuttua hyvinkin nopeasti. Jo kauemmin vaikuttaneista liikkeistä esimerkiksi Attacin ajatuksia pidettiin vielä kymmenen vuotta sitten radikaaleina, vaikka nykyään monet niistä ovat talouspolitiikan agendalla. Käyttätymistaloustiede puolestaan on onnistunut vakiinnuttamaan asemansa oletuksiltaan ja menetelmiltään tarkasti rajatun taloustieteen ytimessä. Uudella liikehdinnällä siis on merkitystä ja tieteessäkin paradigma muuttuu, vaikka sitten hautakivi kerrallaan, kuten nobelisti Max Planck aikanaan sanoi. Jotkut tässäkin selvityksessä käsitellyt ajatukset ja mallit siis mahdollisesti edustavat valtavirtaa tulevaisuudessa.

Kiitämme avusta erityisesti Markus Kanervaa, Noora Laitiota sekä Tiina Likkää.

Täнк-ajatushautomon puolesta

Mikko Forss ja Ohto Kanninen

2 Hyvän elämän etsintä sekä muita syitä nousta barrikadeille

”Kohtaamiamme merkittäviä ongelmia ei voida ratkaista samantasoisella ajattelulla, jolla olemme ne luoneet.” – Albert Einstein

Keskeinen yhdistävä tekijä tässä selvityksessä esitellyille ajatuksille ja liikkeille on se, että ne voidaan nähdä reaktioina johonkin asiantilaan, ongelmaan tai muutokseen. Koska ei ole ollut mahdollista kuvata näitä ilmiöitä tyhjentävästi, olemme esitelleet niitä mielestämme tärkeiden näkökulmien tai esimerkkien kautta. Vaikka väitteistä ei olisikaan samaa mieltä, alla listatut ilmiöt vastaavat kysymykseen: miksi uutta liikehdintää ja ajattelua syntyy, mikä sitä sysää liikkeelle?

2.1 Talouskasvu vai hyvä elämä?

”Periaatteessa me kaikki kykenemme rajoittamaan halujamme niin, että ne vastaavat tarpeitamme. Ongelmana on se, että kilpailuhenkinen kilpailuun perustuva rahatalous asettaa meille paineen haluta aina enemmän.” – Robert Skidelsky and Edward Skidelsky

Kapitalismin ja nykyisen talousjärjestelmän kritiikki lähtee usein liikkeelle siitä, että nykymallilla kulutamme luonnonvarat loppuun tai tuhoamme sosiaaliset rakenteemme tuloerojen kasvaessa. Entäpä jos näin ei olisikaan? Entä jos innovaatioiden, aineettoman tuotannon ja toimivan sosiaaliturvajärjestelmän avulla saavuttaisimme jatkuvan ja kestäväen kasvun tilan? Olisiko järjestelmämme silloin hyvä?

Ei, vastaa brittistatistikko Robert Skidelsky yhdessä poikansa Edwardin kanssa¹. Talousjärjestelmän ongelma kun on pikemminkin moraalinen, eikä yllä mainittujen (joskin epätodennäköisten) ratkaisujen keksiminen siis riittäisi: vaikka ne löydettäisiin, olisi rahaan ja kerskakulutukseen keskittyvä, sekä kiirettä tuottava ja kilpailuviettä ruokkiva järjestelmämme vieläkin huono. Se, että vallitseva järjestelmä vaikeuttaa hyvän elämän saavuttamista, onkin määriteltävä erilliseksi ongelmaksi, joka synnyttää uutta ajattelua ja liikehdintää.

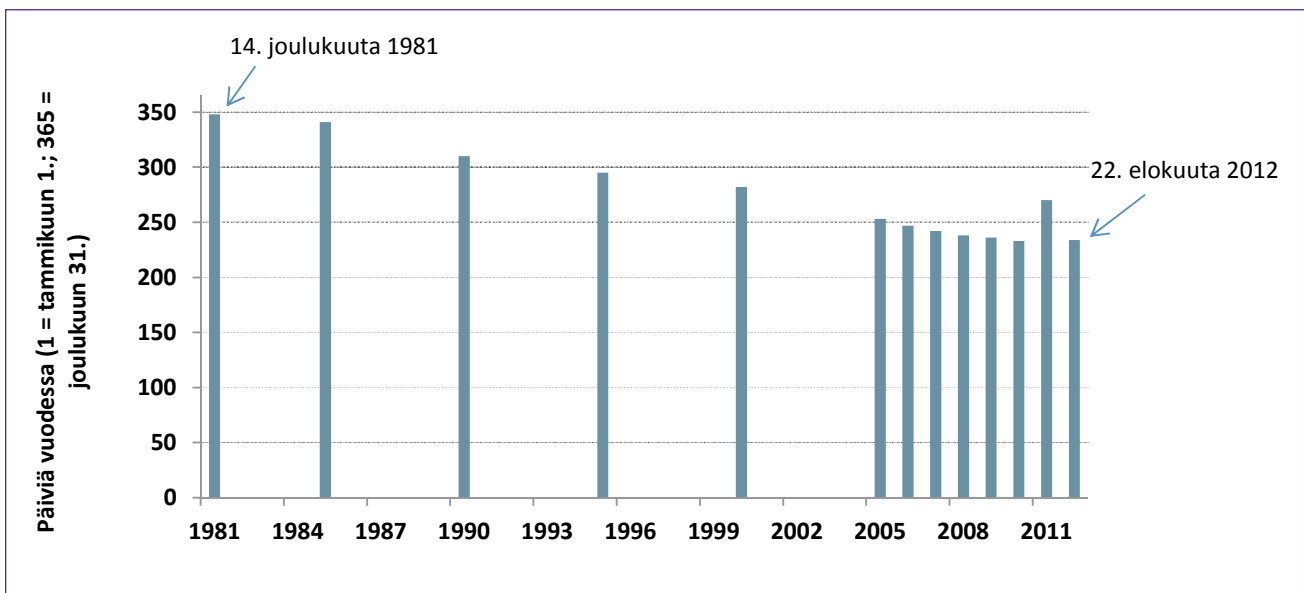
Väitämme, että moni löyhäkin liike (esim. downshifting) hakee käyttövoimansa juuri tyytymättömyydestä nykyjärjestelmän kykyyn luoda puitteet hyvälle elämälle, joka monelle merkitsee vähemmän materiakeskeistä ja kiirettömämpää elämäntapaa. Markkinatalouden logiikka opettaa meidät kyltymättömiksi, sillä enemmän on aina parempi, kuten utilitarismista juontuva talousteoriakin opettaa. Kun samalla tärkeimmät mittarimme on viritetty samoista lähtökohdista käsin, on tapamme katsoa maailmaa väärä, eikä nojaa siihen mitä hyvä elämä oikeasti on. Tarvitaan uusi tapa hahmottaa, mitä on hyvä elämä.

¹ Robert Skidelsky and Edward Skidelsky: How Much Is Enough? Money and the Good Life.

2.2 Luonnonvarojen kestämatön kulutus

”Jos ilmasto olisi pankki, Yhdysvallat olisi pelastanut sen jo kauan sitten.” – Hugo Chavez, Venezuelan presidentti

Huoli ympäristöstä on todennäköisesti merkittävin uutta talousajattelua ja liikehdintää liikkeelle sysäävä voima. Monisyistä ongelmaa voi hahmottaa ekologisen jalanjäljen avulla, joka on kattavin tapa arvioida ”ihmiskunnan kokonaiskulutuksen ja maapallon ekosysteemien tuottokyvyn suhdetta”². Ekologisesta jalanjäljestä voidaan johtaa ns. maailman ylikulutuspäivä, joka määrittyy sen päivän mukaan jona kulutuksemme ylittää uusiutuvien luonnonvarojen tuotannon. Tänä vuonna tuo päivä on 22. elokuuta ja sen jälkeen elämme, talouden kielelle käännettynä, velaksi loppuvuoden.

Kuva 1. Maailman ylikulutuspäivä aikaistuu trendinomaisesti. Vuonna 1981 kulutimme vuositason uusiutuvat luonnonvarat loppuun vasta joulukuun 14. päivä. Vuonna 2012 olimme kuluttaneet ne jo elokuun 22. päivä. Lähde: Global Footprint Network

Ekonomistin ratkaisu ympäristöongelmiin on korjata ns. markkinahäiriö. Ympäristöongelmien kohdalla on kyse ulkoisvaikutuksien markkinahäiriöstä, siis siitä että esimerkiksi saastuttaja ei ota huomioon ympäristön saastumisesta muille aiheutuvia kustannuksia, sillä hän ei joudu maksamaan saastuttamisestaan. Omistusoikeuksien tarkka määrittely ratkaisisi ongelman, mutta monissa tapauksissa (ilmansaasteet, ruuhkat, Itämeri) se ei ole mahdollista, tai ainakin hyvin hankalaa. Ympäristöongelmiin liittyy myös ns. julkishyödykkeen ongelma: kaikki maailman maat luultavasti

² Ympäristöministeriön tiedote: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=417607&lan=fi&clan=fi>

kannattavat toimia jo tehtyjen tuhojen korjaamiseksi, mutta toisaalta kaikilla mailla on myös kannuste vapaamatkustukseen toimien suhteen, siis odottaa että muut tekevät ne.

Kattavin ja tunnetuin yritys saavuttaa ekologisesti kestävä kehitys on luultavasti ns. Bruntlandin komission 1987 lanseeraama kestävä kehityksen käsite, joka pyrkii sovittamaan yhteen sekä taloudellisesti, sosiaalisesti että ekologisesti kestävä kehityksen. Monet ovat kuitenkin sitä mieltä, että vuodesta 1987 kuluneet 25 vuotta on tarpeeksi pitkä aika osoittamaan lähestymistavan toimimattomuuden käytännössä, vaikka tavoite itsessään onkin kannatettava. Tämä tarve on synnyttänyt ja toiminut lähtökohdaksi monelle tässäkin selvityksessä esiteltävälle liikehännälle.

2.3 Demokratiavaje ja instituutioiden kriisi

”Ensimmäistä kertaa EU:n historiassa olemme kokemassa demokratian rapautumisen.” – Jürgen Habermas, yksi 1900-luvun merkittävimmistä filosofiista

Talouden keskeiset instituutiot ja niiden toiminta ovat usein ristiriidassa demokratian kanssa. Esimerkiksi talouden nykymuotoinen globalisaatio – hyödykkeiden, pääomien, teknologian ja ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen – rajaa kansallisvaltioiden päätöksentekovaltaa muun muassa verotuksen ja sääntelyn suhteen. Yhdysvalloissa Occupy Wall Street -kansanliike (OWS) vaatii aloitusta puhtaalta pöydältä, jotta korruptoitunut ja rikkaimman ”yhden prosentin” lahjoma poliittinen koneisto voisi jonain päivänä olla taas aidosti demokraattinen. Näistä väittämistä käydään kovaa debattia, mutta varmaa on, että ne synnyttävät uutta ajattelua ja liikehdintää.

Demokratiavaje sekä instituutioiden ongelmat on laaja ja hankalasti rajattava kokonaisuus. Nostamme kuitenkin esille Suomelle hyvin tärkeän eurooppalaisten instituutioiden kriisin, joka toimii ajankohtaisena esimerkkinä instituutioiden ja demokratian pahasti tulehtuneista väleistä ja poikii kriittistä OWS-tyyppistä liikehdintää Euroopan maaperällä³.

Taloustieteen nobelilla palkitun filosofin ja ekonomistin Amartya Senin mukaan tärkein oppi, jonka Eurooppa toisesta maailmansodasta sai, oli ymmärrys demokratian keskeisyydestä. Sen kirjoittaa, ajattelija Walter Bagehotiin viitaten, että kunnollisen julkisen keskustelun käyminen ennen isoja poliittisia päätöksiä on yhtä tärkeä osa eurooppalaista demokratiaa kuin itse äänioikeus (”government by discussion”).⁴ Mitä tulee Euroopassa ja erityisesti euroalueella viime vuosina harjoitettuun politiikkaan, se on ollut Senin mukaan huonosti ajoitettua ja suurelta osin virheellistä. Mutta vaikka se olisi ollut oikeaa, tämä ei oikeuttaisi harjoitettua politiikkaa demokraattisesta näkökulmasta. Ilman julkista keskustelua ei voida myöskään päättää hyvinvointivaltion perusrakenteiden kohtalosta, joka on tällä hetkellä pitkälti jätetty lähinnä keskuspankkiirien, luottoluokituslaitosten sekä rahoitusalan ammattilaisten käsiin. Sen ei väitä, etteivätkö nämä instituutiot olisi tärkeitä, mutta ongelma on niiden demokraattisen legitimitetin puute. Merkittävä eurooppalainen filosofi, Jürgen Habermas, nostaa esille myös sen, kuinka markkinat vaikuttavat jopa

³ Mary Kaldorin tutkimus: http://www.gcsknowledgebase.org/europe/wp-content/themes/Sub-Pol2/SubterraneanPolitics_June2012.pdf

⁴ Kirjoitus The New Republic -lehdessä: <http://www.tnr.com/article/magazine/105657/sen-europe-democracy-keynes-social-justice>

hallitusten kokoonpanoon Euroopan kriisimaissa⁵. Habermas onkin nimittänyt EU:ssa tällä hetkellä vallitsevaa järjestelmää "post-demokratiaksi". Monet näkevät Euroopan instituutiot, EMU:n etunenässä, ongelmallisena myös puhtaan taloudellisesti näkökulmasta⁶.

2.4 Puutteellinen ymmärrys taloudesta

"Ollessani päättäjänä kriisin aikana huomasin, että käytettävissä olevista talous- ja rahoitusmalleista ei ollut suurta apua. Sanoisin jopa näin: kriisin kohdatessamme koimme, että perinteiset työkalut jättivät meidät pulaan." – Euroopan keskuspankin entinen johtaja Jean-Claude Trichet⁷

Valtavirtataloustieteilijät eli uusklassiset makroteoreetikot ovat epäonnistuneet ennustamaan talouskriisin, kriisin iskiessä käsittämään sen laajuuden ja kriisin jatkuessa uskottavasti tuottamaan toteutettavissa olevia politiikkasuosituksia, jotka nostaisivat taloudet uuden kasvun uralle. Uusklassinen teoriakehikko ei sovellu esimerkiksi kuplien tarkasteluun, mikä vaikeutti kriisin ennustamista ja tarkastelua. Ne taloustieteilijät, jotka onnistuivat ennustamaan kriisin, ammentavat ainakin osittain vaihtoehtoisista näkemyksistä.

Tilanne on altistanut valtavirran teorian hyökkäyksille heterodoksien ("heterodox") eli vaihtoehtoisten taloustieteilijöiden suunnalta. Onpa jopa väitetty, että uusklassinen teoria on ollut vikoineen aiheuttamassa tai syventämässä talouskriisiä. Lisääntynyt kriittisyys merkitsee suurta muutosta 70-luvulta alkaneelle ja kriisiin päättyneelle kehitykselle, jonka seurauksena makroteoriaa yhtenäistettiin sivuuttamalla vaihtoehtoiset näkökulmat kuten keynesiläisyys, jälkikaynesiläisyys ja itävaltalaisuus. Nyt taloustieteen ytimen haaste on hyväksyä puutteet teoriassa ja tuoda kehikkoon esimerkiksi niitä lähestymistapoja, joilla onnistuttiin ennustamaan kriisi.

2.5 Finansioituminen sekä rahoitussektorin kriisi

"Sen sijaan, että finanssikehitys tarjoaisi reaalityaloudelle terveeseen kasvuun tarvittavaa happea, se kuluttaa hapen järjestelmästä ja alkaa hitaasti tukahduttaa sitä." – Stephen Cecchetti, talousneuvonantaja ja raha- ja talousosaston johtaja, Kansainvälinen järjestelypankki (BIS)

Vuodesta 2008 alkanut ja edelleen etenkin Euroopassa jatkuva talouskriisi on vahvimmin näkynyt rahoitussektorin vaikeuksina ja kalliina tukipaketteina rahoitussektorille monessa maassa, mutta rahoitussektori yksistään ei ole vastuussa kriisin syntymisestä. Taustalla vaikuttaa suuri velkarahan määrä. Kansainvälisen järjestelypankin (BIS), eli "keskuspankkien keskuspankin" neuvonantaja Stephen Cecchetti⁸ toteaa raportissaan, että kun BKT:n julkinen, kotitalouksien tai yritysten velkaosuus

⁵ Artikkelin Haaretz-sanomalehdessä: <http://www.haaretz.com/weekend/magazine/germany-s-most-important-living-philosopher-issues-an-urgent-call-to-restore-democracy-1.45876>

⁶ Tämä kritiikki perustuu usein optimaalisen valuutta-alueen teoriaan: A Theory of Optimum Currency Areas; Robert A. Mundell; The American Economic Review; Vol. 51, No. 4 (Sep., 1961), pp. 657-665

⁷ Project Syndicate -verkkosivun artikkeli: <http://www.project-syndicate.org/commentary/economics-in-denial-by-howard-davies>

⁸ Stephen Cecchettin raportti: <http://www.bis.org/speeches/sp120625.pdf>

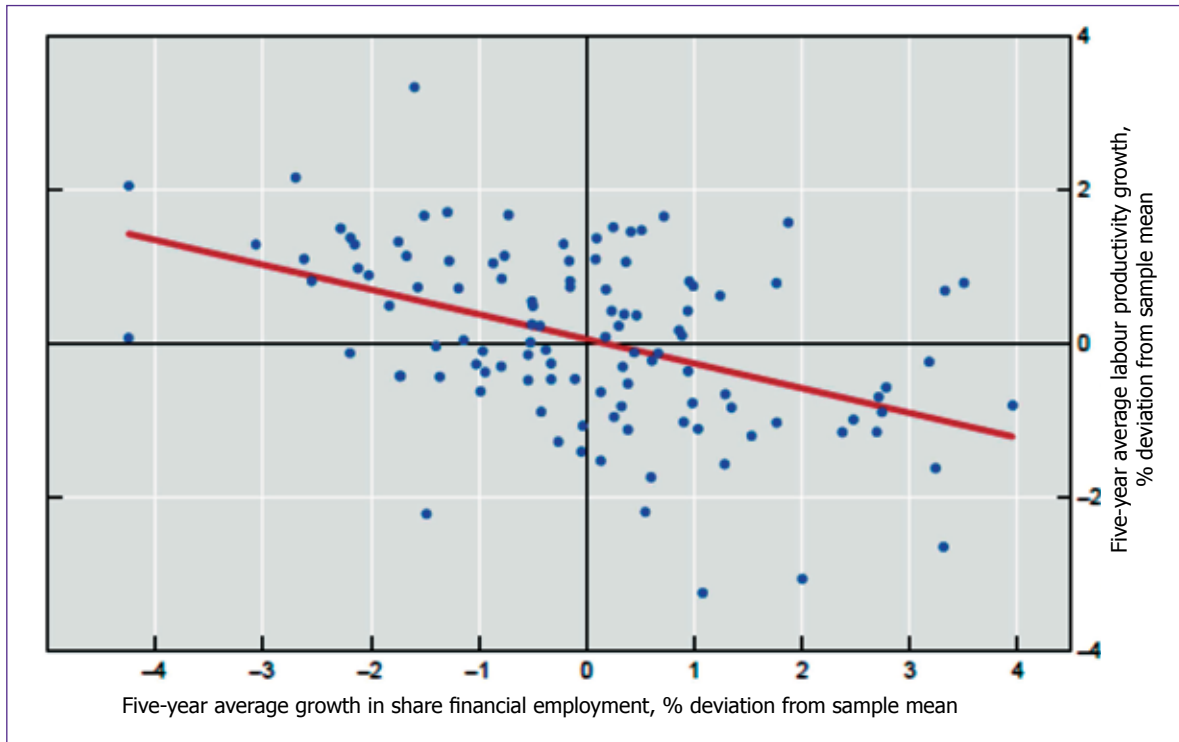
kasvaa yli 90 prosentin, velka muuttuu hyvästä ilmiöstä huonoksi ja rupeaa aiheuttamaan epävakautta. Luku on sama, johon Carmen Reinhart ja Kenneth Rogoff päätyvät omassa tutkimuksessaan julkisen velan osalta⁹.

Nobel-voittaja Joseph Stiglitzin mukaan kriisi ja sitä edeltänyt velkaantuminen on analoginen 30-luvun kriisiin kanssa¹⁰. Rinnastus tähän päivään on se, että kun 30-luvun lama liittyi rakenteelliseen muutokseen maatalousyhteiskunnasta teolliseen yhteiskuntaan ja siihen liittyneiden tuloerojen aiheuttamiin velkataakoihin, nyt Yhdysvallat on siirtymässä teollisuustaloudesta palvelutalouteen ja tähän murrokseen on liittynyt teollisten työpaikkojen katoaminen, tuloerojen kasvu ja kuluttajien velkaantuminen.

Teollisten työpaikkojen katoamiselle on Stiglitzin mukaan kaksi syytä: Ensimmäinen on jälleen tuottavuuden kasvu. Toinen on globalisaatio, joka on siirtänyt teollisuustuotantoa ulkomaille. Asunto- ja lainakupla pitivät teollisten työpaikkojen määrän ja palkkojen pienenemisen piilossa jonkin aikaa lisäämällä rakennus- ja finanssisektorin kysyntää. Nousevat asuntohinnat mahdollistivat kulutuksen lisäämisen asunnon arvoa vastaan. Yhdysvaltojen neljästä tärkeimmästä palvelusektorista eli rahoitus-, kiinteistö-, terveydenhuolto- ja koulutussektorista kaksi ensimmäistä kärsivät kuplakysynnästä ja kaksi viimeistä menettivät kysyntää julkisen sektorin leikatessa budjetteja. Tämä aiheuttaa samankaltaisen noidankehän kuin 30-luvulla. Rahoitussektorin kriisi ei siis ole talouskriisin aiheuttaja, mutta se on syventänyt sitä. Kriisin juuret ovat Yhdysvalloissa, vaikka Eurooppa kärsiikin siitä kenties tällä hetkellä pahemmin.

⁹ Vox:n artikkeli: <http://voxeu.org/article/debt-and-growth-revisited>

¹⁰ Vanity Fairin artikkeli: <http://www.vanityfair.com/politics/2012/01/stiglitz-depression-201201>

Kuva 2. Tuottavuuden kasvu sekä rahoitussektorin kasvu OECD-maissa (1980–2009)*
Lähde: Is globalisation great? Stephen Cecchetti¹¹

2.6 Sosiaaliset ongelmat ja eriarvoistuminen

Länsimaissa tuloerot ovat kasvaneet viime vuosikymmeninä (kuva 3). Vaikka globalisaatio on siirtänyt teollisuustyöpaikkoja länsimaista kehittyviin talouksiin, sen kokonaisvaikutuksesta tuloeroihin ei ole konsensusta¹². Tuloerot sen sijaan nivoutuvat kriisin syihin keskeisellä tavalla. Suhteellisesti köyhtynyt keskiluokka tahtoi 90-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina pitää elintasonsa samana suhteessa rikkaimpiin. Tämä oli kasvavien tuloerojen maailmassa mahdollista ainoastaan velkarahalla. Tämä niin sanottu "expenditure cascades" -ilmiö¹³ yhdistettynä halpaan lainarahaan selittää velkakuplan syntyminen.

¹¹ Investointien ja BKT:n suhde, työllisyyden kasvu, avoimuus kaupalle, yksityisen sektorin velkaantuminen suhteessa BKT:hen, työn tuottavuus ja maamuuttajat (dummyt) kontrolloitu. Tarkemmat tiedot alkuperäisessä artikkelissa: <http://www.bis.org/speeches/sp120625.pdf>

¹² OECD:n tutkimus, jossa keskustellaan globalisaation ja tuloerojen yhteydestä: <http://www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/49499779.pdf>

¹³ Artikkelit Slaten-verkkolehdestä, jossa käsitellään expenditure cascade -ilmiötä: http://www.slate.com/articles/business/moneybox/2011/12/ows_and_inequality_how_expenditure_cascades_are_squeezing_the_american_middle_class_.html

Vaikka Pohjoismaat ovat globalisaatiosta huolimatta onnistuneet pitämään tuloerot kansainvälisesti verraten suhteellisen matalina, ovat ne täälläkin olleet kasvussa. Vuosien 1990 ja 2007 välisenä aikana Suomessa ylempien tuloryhmien tulot ovat kasvaneet nopeammin kuin alimpien tuloryhmien¹⁴. Tuloerojen ohella tuloilla mitattu suhteellinen köyhyys lähti nousuun vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen ja on jatkanut kasvuaan myös 2000-luvulla¹⁵. Samoin lapsiköyhyyden aste on lisääntynyt Suomessa 1990-luvun puolivälistä alkaen.

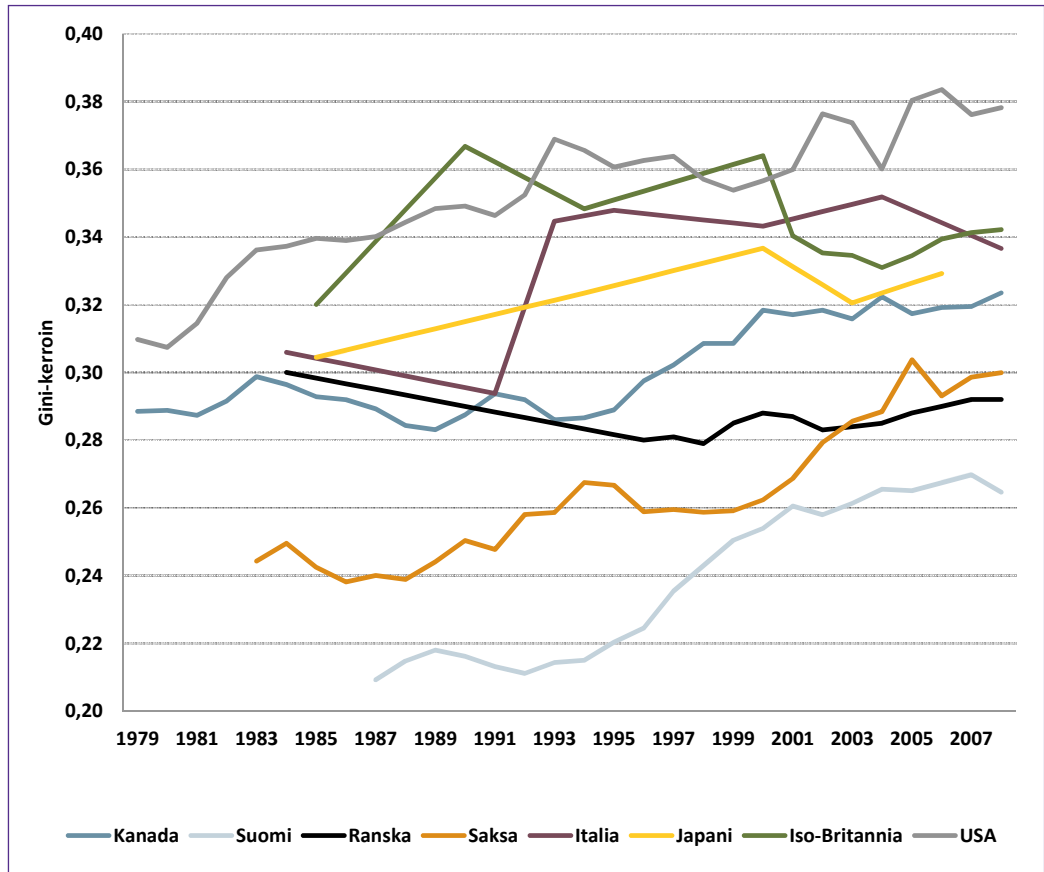
Tuloeroihin liittyy useita kielteisiä sosiaalisia, kansanterveydellisiä ja hyvinvointivaikutuksia. Tasaisen tulonjaon maissa on todettu olevan mm. korkeampi ihmisen välinen luottamus, parempi koettu hyvinvoinnin taso, parempi terveys ja suurempi sosiaalinen liikkuvuus¹⁶. Tuloerojen taso voidaan nähdä jossakin määrin kansallisena valintana, sillä talous-, sosiaali-, vero- ja koulutuspolitiikalla voidaan vaikuttaa vahvasti tuloerojen tasoon. Monille liikkeille tuloerojen ja näköalattomuuden luoma kurjistuminen on olennaisin liikkeelle sysäävä voima.

---

¹⁴ Riihelä M. Essays on income inequality, poverty and the evolution of top income shares. Helsinki: Government Institute for Economic Research, Publications 52, 2009.

¹⁵ Niemelä M. Pienituloisuuden ja pienimenoisuuden välisen suhteen kehitystrendit Suomessa 1966–2001. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2003; 99 (3): 215–226.

¹⁶ Richard Wilkinson & Kate Pickett (2009): The Spirit Level

Kuva 3. Gini-kertoimet, G7-maat + Suomi. Lähde: OECD¹⁷ ja Tänk

2.7 Talouden rakenteiden muutos sekä aineettoman talouden nousu

”Koska innovoijat voivat tulla palkituiksi myös ilman patenteja ja tekijänoikeussuojaa, meidän pitäisi kysyä: onko totta, että immateriaalioikeuden turvaamien aineettomien omistusten avulla saavutetaan asetettu tavoite luoda niin paljon kannustimia innovointiin ja kehitykseen, että oikeuksien turvaamisen aiheuttamat huomattavat haitat saadaan kompensoitua?” – Michele Boldrin ja David K. Levine¹⁸.

Koko talousjärjestelmämme muuttuu, mikä tekee monista sen ympärille rakennetuista instituutiosta vanhentuneita. Muutoksia ovat mm. aineettomien elementtien mukaantulo tuotantoon, työn ja tuotannon luonteen muutos sekä tiedon lisääntyvä merkitys tuotannontekijänä.

¹⁷ OECD Income Distribution and Poverty Database (tilastolinkki: <http://dx.doi.org/10.1787/888932535204>)

¹⁸ Michele Boldrin ja David K. Levine: ”Against Intellectual Monopoly”, 2008.

Akseli Virtasen mukaan näistä ensimmäinen liittyy siihen, kuinka arvonmuodostus muuttuu siirryttäessä teollisesta tavaratuotannosta tietokykyihin perustuvaan talouteen ja aineettomaan tuotantoon: rahan tuotannosta tavaroiden avulla (teollinen työnjaon järjestelmä) rahan tuotantoon tiedon avulla (uusi työnjaon järjestelmä). Toinen muutos puolestaan seuraa siitä, että tuotantoon käytettävän ajan ja työtehtävien rajojen määrittely vaikeutuu jatkuvasti, millä on vaikutuksia työn organisoinnille ja yritysten strategioille sekä innovoinnille. Virtasen mukaan kolmas keskeinen muutos, tiedon merkityksen kasvu, on merkittävä mm. sen takia, että tieto on resurssi, joka ei kulu käytössä vaan pikemminkin lisääntyy, mutta uuden tiedon tuottaminen on kallista.

Tietoa voidaan ajatella henkisenä pääomana, mikä tarkoittaa sitä, että pääoma seuraa työntekijää henkisen pääoman muodossa. Tämä vaikeuttaa työn ja pääoman erottelun tekemistä.

Immateriaalioikeudet tarkoittavat lailla suojattua aineetonta omistusta. Aineettomaan tuotantoon siirtymisen ja tiedon merkityksen muutoksen takia niiden merkitys on kasvanut jatkuvasti. Immateriaalioikeudet sisältävät tekijänoikeudet ja teollisoikeudet kuten patentit ja tavaramerkkioikeuden. Maailman henkisen omaisuuden järjestö WIPO määrittelee kaksi syytä immateriaalioikeuksien suojaamisen tarpeellisuudelle¹⁹. Ensimmäinen on keksijöiden moraalinen ja taloudellinen oikeutus keksintöihinsä. Toinen on luovuuden tukeminen tavalla joka johtaisi taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Näistä jälkimmäinen puoli herättää kiistoja, sillä ei ole ilmeistä kuinka pitkäkestoisesti ja laajasti immateriaalioikeuksia on suojeltava, jotta talouskasvu ja sosiaalinen kehitys vahvistuisivat.

Taloudelliset argumentit immateriaalioikeuksien puolesta ja vastaan ovat ilmeiset. Monopolioikeus omiin keksintöihin lisää kannustimia kehittää uusia ideoita, mutta toisaalta monopolit aiheuttavat tuotteiden heikompaa saatavuutta ja korkeampia hintoja sen lisäksi, että ne estävät ideoiden kehittämistä eteenpäin. Liian vahva patenttisuojaa on kuvattu käsitteellä *käänteinen yhteismaan ongelma*²⁰. Yhteismaan ongelma kuvaa tilannetta, jossa epäselvät tai olemattomat omistus- ja hallinnointioikeudet johtavat tuotannon tekijöiden rapistumiseen ja loppumiseen. Käänteinen yhteismaanongelma viittaa tilanteeseen, jossa liian monet omistajat voivat puolestaan estää tai vähentää kyseisen tuotannon tekijän käyttöä. Liian vahva patenttisuojaa voi siis tämän teorian mukaan hidastaa kehitystä.

¹⁹ WIPO:n raportti immateriaalioikeuksista: <http://www.wipo.int/export/sites/www/about-ip/en/iprm/pdf/ch1.pdf>

²⁰ Michael A. Heller, Rebecca S. Eisenberg: Can Patents Deter Innovation? The Anticommons in Biomedical Research. Linkki tutkimukseen: <http://www.sciencemag.org/content/280/5364/698.full.html>

3 Occupy ja Indignados – laajat protestiliikkeet haastavat vallitsevan poliittis-taloudellisen järjestelmän

”Suomessa ei ole juurikaan liikehdintää.” – Antti Ronkainen

Vuoden 2011 keväällä alkanut Espanjan Indignados-kansanliike sekä sitä seurannut Yhdysvaltojen Occupy Wall Street -liike (OWS) ovat mobilisoineet kansanjoukkoja vaatimaan muutosta ympäri maailmaa. Näistä erityisesti OWS-liike voidaan nähdä eräänlaisena kokoavana nimenä useille eri kansanliikkeille. Nämä liikkeet eivät kuitenkaan ole ratkaisukeskeisiä ja niiden saavutukset liittyvät lähinnä siihen, että ne ovat onnistuneet politisoimaan esillä pitämänsä asiat. Tämäntyyppinen liikehdintä voi kuitenkin olla tärkeä edellytys muutokselle, jos se avaa ikkunan vaihtoehdoille ja herättää poliitikot. Emme tässä luvussa käsittele kansanliikkeitä yksittäisesti, vaan esittelemme niiden tavoitteita OWS- sekä Indignados-liikkeiden kautta.

Espanjassa liikkeen taustalla oli talous- ja velkakriisi. Liikkeen kritiikki kohdistuu kuitenkin talouden lisäksi olennaisesti poliittisiin instituutioihin ja puoluejärjestelmään, jota pidetään suljettuna, elitistisenä ja etäisenä. OWS- ja Indignados-liikkeitä yhdistääkin turhautuminen yrity maailman ahneuteen, taloudelliseen eriarvoisuuteen sekä poliittisen edustuksen puutteeseen. Molempien liikkeiden kritiikki kohdistuu politiikan ja rahan läheisiin suhteisiin ja niistä seuraavaan demokratiavajeeseen. Poliitikkojen ja puolueiden koetaan ajavan pankkien ja luottolaitosten etuja kansalaisten etujen sijaan. Liikkeet myös vaativat mm. lisää sääntelyä ja vastuullisuutta globaalien markkinoiden maailmassa, veroparatiisien sulkemista sekä spekulatiivisten varansiirtojen verottamista. Espanjassa spesifeihin vaatimuksiin kuuluu myös työlainsäädännön uudistaminen, sosiaalimenojen (terveydenhuolto, koulutus) leikkausten lopettaminen, asuntovelallisten häätöjen keskeyttäminen ja talouspetosten tarkempi tutkinta.

OWS- ja Indignados-liikkeitä yhdistää järjestelmänvastaisuus ja halu antaa ääni tavallisille ihmisille korruptoituneen poliittisen järjestelmän ulkopuolella. Liikkeille on ominaista horisontaalinen rakenne, johtajien puute sekä kieltäytyminen neuvottelusta päättäjien kanssa. Koska liikkeet ovat pettyneet nykyisiin instituutioihin, ne eivät näe mielekkääksi esittää konkreettisia politiikkatavoitteita vallitsevan järjestelmän puitteissa. Liikkeitä onkin kritisoitu selkeiden ja konkreettisten vaatimusten puuttumisesta. Ongelma lienee kuitenkin enemmän siinä, että liikkeiden tavoitteiden saavuttaminen on mahdotonta ilman järjestelmän ja valtasuhteiden perinpohjaista mullistusta.

Suomessa Torikokous Occupy Finland -liike pohjaa Espanjan ja Yhdysvaltain liikkeisiin niin toimintatavoiltaan kuin huolenaiheidensa osalta. Torikokous pyrkii lisäämään kansalaiskeskustelua ja demokratiaa Suomessa. Liikkeen toiminta on hyvin pienimuotoista verrattuna esimerkiksi Espanjaan, joskin toimintapäiviä järjestetään säännöllisesti eri paikkakunnilla.

Espanjan ja Yhdysvaltain liikkeiden suosio piilee niiden kyvyssä tarjota ääni ja osallistumismahdollisuuksia turhautuneille kansalaisille. Juuri liikkeiden suvaitsevaisuus ja monimuotoisuus on mahdollistanut niiden kasvamisen kansanliikkeiksi, jotka vetoavat yhteiskunnan eri kerrostumiin. Ne vaativat osallistuvaa demokratiaa ja tarjoavat sitä mm. kaduilla ja aukioilla järjestettävien kansankokousten kautta. Kyse ei ole vain hetkellistä vihan purkauksesta, vaan todellisesta uusien demokraattisten käytäntöjen kokeilusta²¹. Indignados-liikkeen merkitys tulevaisuudessa ei tule näkymään sen talouspoliittisten vaatimusten toteutumisessa vaan siinä, että liike muokkaa yhteiskunnan syvempiä osallistumisrakenteita ja kasvattaa uutta, poliittisesti aktiivisempaa sukupolvea²².

---

²¹ Michael Hardt and Antonio Negri: The Fight for <Real Democracy> at the Heart of Occupy Wall Street – The Encampment in Lower Manhattan Speaks to a Failure of Representation

²² Prof. Carlos Taibo, henk.koht keskustelu, kevät 2012

4 Miten talous toimii? Haasteita valtaviiran taloustieteen maailman- ja ihmiskuvalle

”Uskomusten vapauttaminen on kaikkein vaativin uudistustehtävä. Kaikki muu riippuu siitä.” – John Kenneth Galbraith, yksi 1900-luvun johtavista vaihtoehtoista talousajattelua edustaneista ekonomisteista

Thomas Kuhn kuvailee tieteen kehitystä kolmessa vaiheessa²³: Aluksi on *paradigma edeltävä aika*, joka on joukko etukäteistietoa. Sitten tulee *normaalin tieteen kausi*, joka on tieteen tuottava vaihe. Aluksi paradigman kanssa ristiriitaisia tuloksia pidetään tutkijan virheinä, eikä paradigman puutteellisuutena. Kun tällaisia tuloksia syntyy tarpeeksi, paradigma kriisiytyy. Viimeisessä vaiheessa *vallankumouksellinen tiede* sisällyttää itseensä vanhan tiedon ja kykenee selittämään uudetkin tulokset. Tätä kutsutaan paradigman muutokseksi. Kuhn kirjoittaa myös, että tieteessä voi toimia rinnakkain useita kilpailevia paradigmoja, jotka eivät ole yhteismitallisia, eli ne eivät kykene kommunikoimaan keskenään, sillä koko terminologia on määritelty eri lähtökohdista.

Taloustieteessä on useita kilpailevia paradigmoja. Vallitsevilla ajatusmalleilla on valtava merkitys siihen, miten muun muassa raha-, finanssi-, vero- tai koulutuspolitiikkaa tehdään. Vallitsevan paradigman kritiikki voi ruokkia kansanliiketoimintaa, samoin kuin vaihtoehtoisista paradigmoista voidaan johtaa uusia rakentavia ja positiivisia liikkeitä tai vaikka yritysmuotoja. Ideoilla on merkitystä.

Paradigmat tuntuvat taloustieteessä nousevan ja laskevan suosiossa syklisesti. Paradigman muutoksen voi tunnistaa vasta jälkikäteen, mutta käsillä oleva talouskriisi on myös muodostunut eräänlaiseksi uusklassisen valtaviirtaloustieteen kriisiksi. Vaihtoehtoiset paradigmat ovat saaneet tavallista enemmän suosiota tai ainakin huomiota.

Käsitlemme tässä luvussa aluksi mikrotaloustieteen taustalla olevia ajatuskehikkoja ja ihmiskuvaa. Ajatusmallin vallitsevalla ihmiskuvalla on olennainen merkitys siihen, minkälaiseksi makrotason teoria ja rahoitusteoria muodostuvat. Niitä kuvaillaan seuraavissa alaluvuissa. Lopuksi vielä käsittelemme yhteiskunnan mittareita, joiden tehtävä on kvantifioida reaali maailmaa ja siten vaikuttaa teoreettiseen ajatteluun.

²³ Thomas Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

4.1 Mikrotaloustiede – vallitsevan talousteorian perusteet sekä vaihtoehtoja niille

“Taloustieteilijöiden ja poliittisten filosofien ideat – oikeat ja väärät – ovat voimakkaampia kuin on yleensä ymmärretty. Itse asiassa maailmaa hallitaan juuri niillä. Käytännön ihmiset, jotka uskovat olevansa vapaita älyllisistä vaikutteista, ovat yleensä jonkun kuolleen taloustieteilijän ajatusten orjia.” – John Maynard Keynes

Mikrotaloustiede tutkii yksittäisten taloudellisten toimijoiden ratkaisuja. Vallitseva paradigma mikrotaloustieteessä perustuu ns. **rationaalisen valinnan teoriaan**, jonka mukaan rationaaliset ja itsekkäät taloudelliset toimijat maksimoivat omaa hyötyään (”utiliteetti”) erilaisten rajoitteiden puitteissa, pysyvien mieltymystensä (”preferenssit”) perusteella. Koko valtaviiran akateeminen taloustiede eli uusklassinen taloustiede perustuu pitkälti näihin oletuksiin, joskin oletetussa rationaalisuuden asteessa on pieniä eroja. Yksi keskeinen selitys rationaalisen valinnan teorian valta-asemalle – huolimatta sen epäintuutiivisuudesta – on sen matemaattinen mallinnettavuus, joka mahdollistaa taloudellisten toimijoiden ratkaisujen käsittelyn yksinkertaisina maksimointiongelmoina.

Teoriakehikkoa on kritisoitu voimakkaasti, erityisesti siksi että siihen perustuvan rahoitus- sekä makrotaloustieteen toimivuus on kyseenalaistettu lisääntyvässä määrin finanssikriisin jälkeen. Uusklassisesta taloustieteestä johdetut politiikkasuositukset useimmiten kannattavat julkisen vallan roolin pienentämistä taloudessa, sillä käytetyssä teoriakehikossa valtion toimet häiritsevät markkinoiden toimintaa.

Parhaiten rationaalisen valinnan teorian on onnistunut haastamaan ns. **käyttäytymistaloustiede**, joka yhdistää muita tieteitä – erityisesti psykologiaa ja sosiologiaa – taloustieteeseen. Käyttäytymistaloustieteen pitkälti empiristä tutkimusotetta on ollut hankala ohittaa, ja se onkin onnistunut vakiinnuttamaan asemansa valtaviiran taloustieteessä²⁴. Käyttäytymistaloustieteen kritiikki kohdistuu erityisesti rationaalisuusoletukseen vedoten mm. ihmisten rajallisiin kognitiivisiin kykyihin. Ihmiset käyttäytyvät usein myös altruistisesti tai lyhytnäköisesti, mikä on ristiriidassa rationaalisen valinnan hypoteesin kanssa. Uusklassinen taloustiede ei esimerkiksi pysty selittämään Yhdysvaltojen asuntokuplaa tai sen takana ollutta ylioptimismia jatkuvasti nousevista hinnoista. Käyttäytymistaloustieteestä kumpuaa myös lukuisia politiikkasuosituksia²⁵.

Jos mennään syvälle uusklassisen taloustieteen perusteisiin, päädytään utilitarismiin, eli moraaliteoriaan, jonka mukaan ”mahdollisimman suuren ihmisjoukon mahdollisimman suuri onnellisuus on moraalin ja lainsäädännön perusta”²⁶. Tähän perustuu myös hyödyn, siis utiliteetin, maksimointi uusklassisissa malleissa. Tämäkin lähtökohta on kuitenkin mahdollista kyseenalaistaa, kuten Oskari Juurikkala tekee esittäessään **hyveteoriaa** vaihtoehtoiseksi käyttäytymisen selitysmalliksi

²⁴ Tämä ei suinkaan ole helppo tehtävä. Professori E. Roy Weintraub Duken yliopistosta vertaa muiden kuin uusklassisten ekonomistien asemaa englanninkielisen maailman yliopistoissa vastaavaksi kuin jos maantieteen laitoksella väittäisi maapallon olevan litteä: niin radikaaleja mielipiteitä ei kannata sanoa ainakaan ennen kuin on varmistanut viran, jos silloinkaan. Econlibin artikkeli uusklassisesta taloustieteestä: <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>

²⁵ Katso luku 6 (politiikkaideat).

²⁶ Tämä lause yhdistetään usein Jeremy Benthamiin, yhteen utilitarismin keskeisimmistä ajattelijoina.

rationaalisen valinnan teorialle²⁷. Hyveiden eli positiivisten ominaisuuksien määrä voi vaikuttaa näiden valintojen laatuun. Kun esimerkiksi mielihyvää tavoitteleva toimija pyrkii tyydyttämään preferenssejään, hyveellinen voi pyrkiä olemaan tyydyttämättä impulssejaan; siis yrittää hillitä itseään. Lisäksi ihmiset muuttuvat ja kasvavat henkisesti, mikä haastaa muuttumattomien preferenssien oletuksen. Monet keskeiset hyveet haastavat myös itsekkyyden oletuksen.

Jos käyttäytymistaloustiede on saavuttanut jo vakiintuneen aseman, Juurikkalan ajattelu edustaa täysin taloustieteen valtavirran ulkopuolella olevaa tapaa ymmärtää ihmisten taloudellisia (ja muita) ratkaisuja. Se kuitenkin kuvaa hyvin sitä, miten monista lähtökohdista ihmisten toimintaa voidaan yrittää ymmärtää. Uusklassista taloustiedettä ja sen perusteita on toki haastettu pitkään myös muiden vaihtoehtoisten koulukuntien suunnalta. Näihin kuuluvat mm. feministinen, marxilainen ja regulatorinen koulukunta. Myös monien vakiintuneiden yhteiskuntatieteiden, mm. sosiologian, sisällä tutkitaan lisääntyvässä määrin talouteen liittyviä kysymyksiä. Monet näistä koulukunnista eivät ole uusia tai käsityksemme mukaan saaneet uutta huomiota viime aikoina, eivätkä siten kuulu tarkastelumme piiriin.

Vaihtoehtoisista koulukunnista mainittakoon vielä (uusi) **institutionaalinen koulukunta** sekä sitä edustanut Elinor Ostrom, joka palkittiin vuonna 2009 taloustieteen Nobelilla yhteisten resurssien hallinnan ongelman analyysistään. Ostrom osoitti, että tietyissä olosuhteissa ihmiset eivät kuluta yhteisiä resursseja loppuun, toisin kuin rationaalisen valinnan teoria esittää. Ostromin ajatukset ovat innostaneet uutta ajattelua yhteisöjen merkityksestä sekä yhteisomistuksesta julkisen ja yksityisomistuksen vaihtoehtona. Koulukunnan mukaan vallitsevat instituutiot ja muut olosuhteet vaikuttavat siihen, mikä on paras tapa hoitaa talous. Valtavirran taloustieteen malleissa tällaista kontekstiriippuvaisuutta ei juurikaan tunneta, sillä talouden lakien ymmärretään olevan universaaleja kuten fysiikassa.

Ekologisen taloustieteen lähtökohta puolestaan on, että talous nähdään osana ekosysteemiä ja talouden on toimittava sen puitteissa. Yrityksiä ja kotitalouksia, siis taloudellisia toimijoita, ei tulisi käsitellä ympäristöstä irrallisina. Taloutta voi kuvata myös termodynaamisena systeeminä ("**thermoconomics**"). Aurinkoenergian virta ekosysteemiin on vakio, joka asettaa rajat energian hyödyntämiselle perustuvaan talouskasvuun. Luvussa 5 esittelemme degrowth-ajattelua, jonka taloustieteelliset perusteet löytyvät näistä koulukunnista.

Seuraavassa alaluvussa nostamme vaihtoehtoisista koulukunnista esille vielä kompleksisuustaloustieteen, verkostotaloustieteen sekä evolutionaarisen taloustieteen. Vaikka käsittelemme niitä rahoitusteorian yhteydessä, on niillä kaikilla sovelluksia myös laajemmin taloustieteen kentällä. Tämän jälkeen esittelemme vielä makrotalousteorian yhteydessä mm. jälki-keynesiläisyyden sekä itävaltalaisen taloustieteen.

²⁷ Korostettakoon tässä kuitenkin että vaikka valtavirran taloustiede perustuukin utilitarismiin, rationaalisen valinnan teoria ei suinkaan automaattisesti seuraa siitä. Sekä utilitarismi että hyveteoria voidaan kummatkin kuitenkin nähdä sekä moraaliteorioina että ihmisen toimintaa selittämään pyrkivänä psykologisena teoriana.

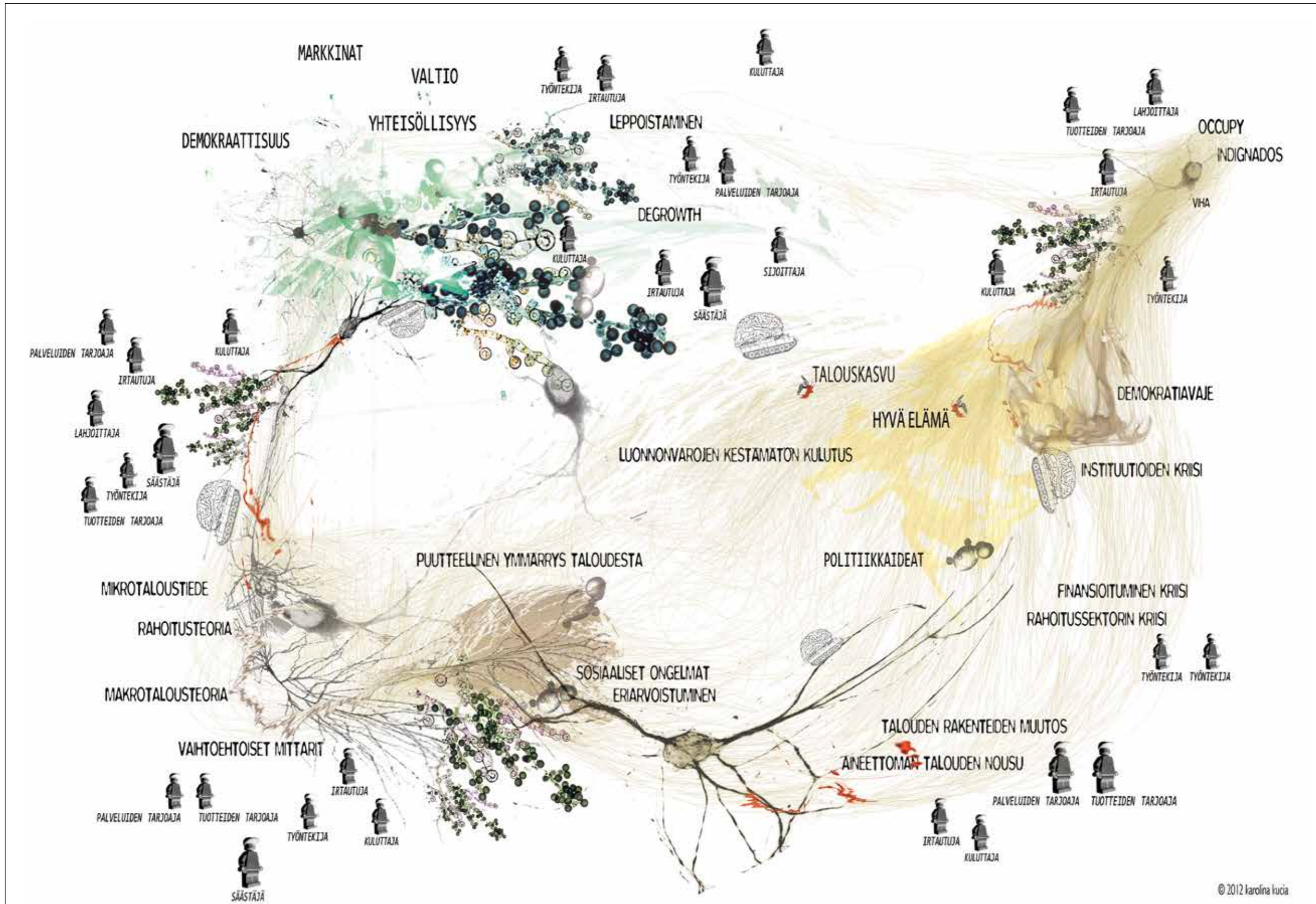
Taulukko 1. Kymmenen asiaa, jotka jokaisen taloustieteen opiskelijan tulisi tietää. Taulukon on tarkoitus havainnollistaa keskeisiä uusklassisen taloustieteen näkemyksiä ja sitä kuinka vaihtoehtoiset koulukunnat kritisoivat niitä.

Ortodoksisuuntaukset	Heterodoksisuuntaukset
Taloustiede tutkii yksilöiden valintoja rajallisten resurssien puitteissa.	Taloustiede tutkii yhteiskunnallisiin tarpeisiin vastaavia sosiaalisia prosesseja, ei pelkästään valintoja tai resurssien rajallisuutta.
Taloudellisia toimijoita motivoi oman edun ja kulutuksesta saadun hyödyn maksimointi (määrättyjen yksilöllisten preferenssien mukaan).	Sekä rajalliset resurssit että tarpeet määräytyvät ja määritellään sosiaalisten prosessien kautta.
Taloustiede oikein harjoitettuna perustuu objektiiviselle tiedolle ja on vapaa arvoista. Taloustieteilijän tehtävänä on tuottaa objektiivista (positivistista) analyysiä taloudellisista prosesseista.	Taloustiede ei ole arvoista vapaa ja ideologiat vaikuttavat taloustieteilijöiden analyyseihin ja päätelmiin.
Taloudellisen ajattelun historian ymmärtäminen ja tutkiminen ei ole välttämätöntä nykypäivän talousteorioiden tutkimiselle tai kehittämiselle.	Taloudellisen ajattelun historian ymmärtäminen on välttämätöntä taloustieteen peruseräätteitä tutkiville.
Yksilö – muista kokonaisuuksista erillinen toimija – on taloudellisen analyysin tärkein yksikkö.	Yksilön roolin ymmärtäminen on tärkeää talouden toimintoja tutkiessa, mutta yksilöt ovat osa monimutkaisia yhteisoja ja verkostoja.
Taloudet ja markkinat pyrkivät tasapainon tilaan.	Vaikka tasapainon käsite voikin olla teoreettisesti tarpeellinen, taloudet eivät pyri tasapainon tilaan. Tasapainon – jonka olemassaolo tosielämässä voidaan kyseenalaistaa – tutkimista tärkeämpää on keskittyä dynaamisten prosessin ymmärtämiseen.
Markkina-arvot (hinnat) määräytyvät parhaiten vapailla markkinoilla, joiden tehokkuudesta hinnanmuodostus riippuu. Markkina-arvojen vääristymät vähentävät markkinoiden tehokkuutta ja aiheuttavat näin ollen tarpeettomia kuluja yhteiskunnalle.	Arvonmääritys on sosiaalinen prosessi.
Vapaiden markkinoiden oletetaan olevan ihanteellisin tapa maksimoida vaihdannan tehokkuus ja yhteiskunnan hyvinvointi. Markkinahäiriöt vaativat hallituksen väliintuloa.	Markkinat ovat yhteiskunnallisia instituutioita, joiden toimintoja ortodoksiteorioiden oletuksin ei voi tutkia. Ortodoksiteorioiden ”markkinahäiriöt” ovat markkinoiden normaaleja ominaisuuksia.
Varallisuus ja tulot jakautuvat yksilöiden rajatuottavuuden mukaan, perustuen yksilöiden ominaisuuksiin.	Varallisuuden ja tulojen jakautumiseen vaikuttavat yksilöiden kuuluminen erilaisiin ryhmiin rodun, sukupuolen ja yhteiskuntaluokan perusteella, sekä näiden ryhmien väliset suhteelliset valtaerot yhteiskunnassa.
Luonnon ja luonnonvarojen huomioonottaminen - mukaan lukien energia, luonnonmateriaalit ja jätteenkäsittely - ei ole tuotannolle oleellista (tai hyödyllistä).	Ekologian, resurssien käytön ja luontoyhteyden ymmärtäminen myös taloudessa on välttämätöntä taloudellisten prosessien ymmärtämiseksi.

Lähde: *World Economics Association (WEA)*²⁸

²⁸ WEA:n uutiskirje: http://www.worldeconomicsassociation.org/wp-content/uploads/Issue2_4.pdf

Kartta uudesta taloudellisesta liikehdinnästä. Kuvan tekijä: Karolina Kucia.

4.2 Makrotalousteoria – vanha kiista rahan luonteesta uusilla mausteilla

”Makrotalousteorian tila on hyvä.” – IMF:n pääekonomisti Olivier Blanchard, 2008²⁹

Tämänhetkinen talouskriisi voidaan nähdä makrotalouspolitiikan kriisinä. Talouspolitiikka ei ole kyennyt rauhoittamaan rahoitusmarkkinoita, pienentämään työttömyyttä tai nostamaan taloutta kasvu-uralle jatkuvasta yrittämisestä huolimatta. Makrotalouspolitiikka on ollut hakoteillä myös siksi, että vallitseva talousteoria ei ole kyennyt tuottamaan sellaisia politiikkasuosituksia, joilla kriisistä olisi noustu, eikä esimerkiksi maailmalla harrastettu elvytyspolitiikka ole valtavirta- eli uusklassisen teorian suosittama toimenpide.

Taloustiede on kuitenkin tuottanut historiassa useita eri teoriakehikoita, joista makrotaloutta ja ennen kaikkea talouden suhdanteita voi tarkastella. Teorioista puolestaan voidaan johtaa hyvin erilaisia politiikkasuosituksia. Jussi Ahokkaan ja Lauri Holapan arvion mukaan 95 % akateemisesta taloustieteellisestä makrotalouden tutkimuksesta on uusklassista, 4,5 % on jälkikeynesiläistä ja loput muita kouluja. Viimeaikaisessa keskustelussa keskeisellä sijalla on ollut blogosfääri, joka on auttanut nostamaan paljon vanhoja taloustieteen teorioita ja ajatuksia esille sekä tuonut julkisuutta joillekin uusille.³⁰ Koska uusklassinen taloustiede dominoi tällä hetkellä akateemista taloustieteen kenttää, on hyvä tarkastella muita teorioita siihen peilaten.

Uusklassinen makroteoria lähtee edellisessä luvussa käsitellyistä mikroperusteista, joista johdetaan koko taloutta määrittäviä parametreja. Aikaperspektiiviä, jolla on keskeinen rooli uusklassisessa makroteoriassa, toimijoiden käyttäytymisessä ohjaavat niin sanotut rationaaliset odotukset. Niiden mukaan toimijoiden eivät tee systemaattisia virhearvioita tulevaisuuden odotusten suhteen. Tällainen mallintamislähestyminen tuotti ns. Real Business Cycle (RBC) -teorian, jossa reaaliset shokit, kuten tuottavuusshokit, vaikuttavat talouteen tavalla, joka aiheuttaa kausivaihtelua. Kärjistäen voidaan sanoa, että tällainen malli sopii hyvin agrariiyhteiskunnan kuvaimiseen. Kuivuuskausi saattoi ajaa yhteiskunnan matalasuhdanteeseen. On kyseenalaiseempaa, voiko moderneja talouden syklejä kuvata näin. RBC-malleissa raha on neutraalia, eli rahan määrällä tai kasvunopeudella ei ole reaali maailman vaikutuksia, siispä myöskään rahapolitiikalla ei ole mitään vaikutusta.

Uusklassinen mallintaminen on tuottanut uudessa uusklassisessa synteessissä niin kutsutun **uuskeynesiläisen** mallin, joka yhdistelee uusklassista mallintamista joihinkin keynesiläisyyden puoliin, kuten hintajäykkyuteen. Hinnat eivät sopeudu välittömästi shokkeihin. Tämän takia malli ei ole rahan suhteen neutraali lyhyellä aikavälillä, vaikka pitkällä aikavälillä se sitä onkin. Siksi uuskeynesiläiset suosittelevat aktiivista finanssi- ja rahapolitiikkaa suhdannevaihteluiden tasoittamiseksi.

²⁹ Olivier J. Blanchard: The State of Macro, 2008. Linkki tutkimukseen: http://www.nber.org/papers/w14259.pdf?new_window=1

³⁰ Kattava kuvaus kolmesta tällaisesta liikkeestä Economist-lehden artikkelissa: <http://www.economist.com/node/21542174>

Myös uuskeynesiläiset epäonnistuivat vuoden 2008 finanssikriisin ennustamisessa tai kuvailemisessa. Uuskeynesiläisen mallintamisen ympärille muodostunut konsensus akateemisten valtavirtataloustieteilijöiden joukossa hajosi kriisin myötä. Esimerkiksi kuplien muodostumista teoria ei kyennyt mallintamaan tai selittämään.

Jälkikeynesiläinen teoria seuraa lähimmin John Maynard Keynesin ajattelua. Tämän koulukunnan mukaan raha on ihmisten ja instituutioiden välistä luotonantoa, joten pelkällä rahapolitiikalla ei voida aktivoida taloutta. Epävarmuus ja ihmisten luottamus talouteen ovat olennaisia käsitteitä. Jälkikeynesiläiset eivät siis hyväksy rationaalisten odotusten hypoteesia lainkaan. Aktiivisella finanssipolitiikalla voidaan rahapolitiikan tukemana vaikuttaa luottamukseen. Olennaista on myös se, että rahamäärän kasvuun vaikuttaa pankkilainojen kysyntä. Rahapolitiikalla yksistään ei siis voida päättää edes rahamäärän kasvunopeutta. Raha on siis niin sanotusti endogeenista.

Hyman Minsky on jälkikeynesiläinen teoretikko, joka kuvaili suhdanteita prosessiksi, jossa pitkän vahvan kasvun kautena sijoittajat lisäävät velkaantumisasettaan jatkuvasti, kunnes jossakin vaiheessa tarpeeksi moni sijoittaja ei kykene enää maksamaan edes korkomenojaan takaisin. Tämä niin kutsuttu ”Minsky moment” eli Minsky-hetki on se käännoispiste, jossa talous kriisiytyy. Tämänhetkinen kriisi seuraa monelta osin jälkikeynesiläisten ja ennen kaikkea Minskyn teoriaa. Nousukauden aikana harjoitetulla velkaantumisasetta rajoittavalla politiikalla kuvaillun kaltaista käyttäytymistä voitaisiin yrittää hillitä.

Keynes-tutkija Robert Skidelsky on nostanut Keynesin ajattelussa epävarmuuden käsitteen keskeiselle sijalle³¹. Keynesin mukaan epävarmuus eroaa riskistä olennaisella tavalla. Kun riski on jokin ainakin suurin piirtein mitattava suure, epävarmuus sellaisista asioista, kuten sodan lopputulema, on niin sanottu tuntematon tuntematon, jolle ei järkevällä tavalla voida laskea todennäköisyyksiä. Taloudessa epävarmuuden lisääntyminen muuttaa investointihorisonttia merkittäväällä tavalla ja voi syöstä koko talouden taantumaan. Meneillään olevan kriisin voidaan ajatella seuraavan juuri tällaista dynamiikkaa.

Jälkikeynesiläisten suosima politiikkasuositus kriisin eli liian matalan kokonaiskysynnän aikana on julkisen kulutuksen ja investointien lisääminen rahapolitiikan tukemana. **Uuschartalismi** on jälkikeynesiläinen teoria, jonka mukaan valtiot voivat lainata ja kuluttaa rahaa rajatta, koska viime kädessä ne voivat painaa sitä aina lisää.

Itävaltalainen teoria korostaa rahan ja investointien merkitystä suhdannevaihtelussa. Keskuspankin antama liian halpa raha aiheuttaa sen, että osa halvasta rahasta menee liian tuottamattomiin sijoituksiin. Kun velka ei enää ole kestäväällä pohjalla, järjestelmä ajautuu taantumaan. Tämä pienentää rahan tarjontaa. Vain velkataakan pienentämisellä voidaan päästä uuden kasvun alkuun. Valtion yritykset tukea taloutta väkisin vain heikentävät tilannetta. Itävaltalaisen politiikkasuositus siis liittyy juuri liian matalien korkojen välttämiseen nousukaudella ja siten velkavetoisen talouskasvun estämiseen.

³¹ Robert Skidelsky: The relevance of Keynes, Cambridge Journal of Economics, Vol. 35, issue 1, pp. 1–13, 2011. Artikkelin Skidelsyn kotisivulla: <http://www.skidelsky.com/site/article/the-relevance-of-keynes/>

Monetaristit ajattelevat, että rahavarannolla on olennainen merkitys talustuotannonossa. Tästä syystä tärkeintä on pitää rahan tarjonnan kasvu tasaisena. Kuuluissa monetaristi Milton Friedman piti 30-luvun laman syynä liian tiukkaa rahapolitiikkaa. Monetaristien politiikkasuositus laman aikana on kevyempi rahapolitiikka. **Markkinamonetaristit** (Market Monetarism)³² ajavat keskuspankkipolitiikkaa, joka tähtää nimellisen bruttokansantuotteen (NBKT) kasvun tasaamiseen. Jos siis talous kasvaa 3 % vuodessa ja nimellinen tavoite on 5 %, hintoja tulisi keskuspankin toimilla kasvattaa puuttuvat 2 %. Viime aikoina monet merkittävät makroekonomistit Yhdysvalloissa ovat ruvenneet kannattamaan markkinamonetaristista lähestymistä³³. Perustelu NBKT:n kasvutavoitteeseen siirtymiseen rahapolitiikassa on se usko, että kasvun nopeuttamiseksi riittää, että odotukset tulevasta NBKT:n kasvusta nousevat korkeiksi.

4.3 Rahoitusteoria – se kuplii sittenkin?

”Kaikista mahdollisista pankkitoiminnan organisointitavoista tämänhetkinen tapamme on huonoin.” – Mervyn King, Englannin keskuspankin pääjohtaja

Rahoitus (”finance” tai ”financial economics”) on käytännössä eriytynyt taloustieteestä omaksi oppiaineekseen. Yllä esitetty mikroteorian sekä rationaalisen valinnan teorian kritiikki pätee myös rahoitukseen ja erityisesti sen keskeiseen opinkappaleeseen, ns. **tehokkaiden markkinoiden hypoteesiin**. Sen mukaan varallisuuserien (esim. osakkeet) hinnat heijastelevat kaikkea mahdollista käytettävissä olevaa informaatiota, josta seuraa että niiden hinta on aina oikea. Tämä tarkoittaa myös sitä, että kuplia ei voi syntyä markkinoilla.

Ei ole yllättävää, että käyttäytymistaloustieteen puolelta on esitetty vaihtoehtoisia selitysmalleja myös rahoitusteoriaan liittyen epärationaliseen toimintaan mm. osakemarkkinoilla. Rahoitusteorian malleja on kritisoitu myös siitä, että monet niistä eivät sisältäneet esimerkiksi finanssikriisissä nähtyjä likviditeettiongelmia, maksukyvyttömyysriskiä tai eri varallisuusluokkien hintojen välisen korrelaation kasvua.

Käyttäytymistaloustieteen ja rationaalisen valinnan kehikon väliin puolestaan osuu Roman Frydmanin ja Michael Goldbergin teoria³⁴ (”**contingent market hypothesis**”), jonka mukaan hintojenmääritymisprosessin kokonaisuuden mallintaminen ei ole mahdollista: Sijoittajien ennustuskäyttäytyminen saattaa muuttua aika ajoin, ja jotkut asiat yksinkertaisesti ovat liian monimutkaisia laskettaviksi auki etukäteen. On lähes mahdotonta tietää mihin asioihin muut sijoittajat keskittyvät tietyllä ajanhetkellä, ja millä kaikella on kullakin hetkellä vaikutusta markkinoihin.

Andrew Lo’n ”**sopeutuvien markkinoiden hypoteesi**” on toinen huomiota saanut vaihtoehto tehokkaiden markkinoiden hypoteesille. Siinä markkinoita analysoidaan evolutiivisesta näkökulmasta, jossa sijoittajat oppivat virheistään ja pysyvät toimivissa strategioissa sellaisen löydettyään. Markkinat ovat luonnon tapaan hyvin

³² Markkinamonetarismin keskeisen kehittäjän Scott Sumnerin blogi: <http://www.themoneyillusion.com/>

³³ Olennainen nimi rahapolitiikassa on yhdysvaltalainen Michael Woodford. Washington Postin artikkeli aiheesta: <http://www.washingtonpost.com/blogs/ezra-klein/wp/2012/09/03/michael-woodford-may-have-written-the-years-most-important-academic-paper-heres-why/>

³⁴ Beyond Mechanical Markets: Asset Price Swings, Risk, and the Role of the State. Roman Frydman & Michael D. Goldberg. Princeton University Press, 2011.

kilpailulliset ja toimivat strategiat muuttuvat yli ajan. **Evolutionaarinen taloustiede** korostaakin jatkuvaa sopeutumista ja uuden luomista, korostaen innovaatioiden, kopioiden ja valinnan merkitystä taloudessa. Tämän suuntauksen ajatteluun on vaikuttanut mm. ekonomisti Joseph Schumpeterin näkemys kapitalismista evolutionaarisen prosessinä, jonka keskiössä ovat innovaatio sekä ”luova tuho”.

Myös verkostot sekä **verkostotaloustiede** ovat saaneet huomiota erityisesti rahoitusmarkkinoiden toiminnan ymmärtämiseen liittyen. Paul Ormerodin³⁵ mukaan taloustieteilijöiden tulisi katsoa maailmaa juuri verkostojen kautta: Verkostot ovat useimmiten vakaita, mutta dramaattinen tapahtuma järkyttää koko systeemiä aika ajoin. Ormerodin mukaan esimerkiksi Lehman Brothersin romahdus oli vaarallinen juuri sen verkostoituneisuuden takia, sillä vallitseva talousteoriat tai finanssivalvonta olivat täysin valmistautumattomia seuranneeseen verkostoefektiin ja ajateltiin pikemminkin, että riskin hajauttaminen tekisi järjestelmästä vakaamman. Sen lisäksi, että rahoitusjärjestelmä on verkostoitunut, se saattaa olla myös liian iso ja sen riskitasot liian korkeita. Uutta ja jopa radikaalia on siis ajatella, että jotkut markkinat, erityisesti rahoitusmarkkinat, voivatkin olla liian suuret suhteessa reaaliin talouteen, jonka palveleminen oli rahoitusmarkkinoiden alkuperäinen tarkoitus, kuten Christer Lindholm huomautti haastattelussa.

Kompleksisuustaloustieteellä on lukuisia yhtymäkohtia sekä evolutionaariseen että verkostotaloustieteeseen. Yhdessä ne korostavat talousjärjestelmän omaa sisäsyntyistä dynamiikkaa, toisin kuin perinteinen näkemys tasapainoon pyrkivästä taloudesta, joka välillä ajautuu epätasapainoon ulkoisen shokin seurauksena. Kompleksisuustaloustieteen mukaan talousjärjestelmä ei ole vakaa tai tasapainossa, vaan kyseessä on pikemminkin epärationaalisten ja toistensa päätöksistä riippuvaisten toimijoiden kokonaisuus. Tällaista järjestelmää onkin hankalaa analysoida tai kontrolloida perinteisen ymmärryksen valossa. Kompleksisuustaloustieteen³⁶ käsitteitä voidaan myös pyrkiä selittämään, miksi uusklassinen taloustiede edelleen dominoi tutkimuskenttää. IPPR:n³⁷ mukaan selitys löytyy ns. instituutioiden ”lukkiutumisesta” (lock-in): tietty ryhmä eliittiekonomisteja kontrolloi, mitä tutkimusta alan arvovaltaisissa joulaleissa julkaistaan sekä mitä yliopistoissa opetetaan. Tämä estää tehokkaasti muutokset paradigmissa. Käytännön esimerkin tästä mainitsi Rina Kuusipalo, jonka mukaan professori Greg Mankiw on Harvardissa estänyt sellaisten kurssien opetuksen taloustieteen laitoksella, jotka eivät edusta uusklassista suuntausta. Muun muassa tämä johti siihen, että osa oppilaista marssi Mankiwin luennolta ulos (ns. Mankiw Walkout).

³⁵ Artikkelin IPPR-ajatushautomon kotisivuilla: <http://www.ippr.org/articles/56/9522/the-network-effect>

³⁶ Uraauurtava tutkimus aiheesta: <http://www.cid.harvard.edu/documents/complexityatlas.pdf>

³⁷ Complex new world: Translating new economic thinking into public policy (IPPR:n tutkimus): <http://www.ippr.org/publication/55/9499/complex-new-world-translating-new-economic-thinking-into-public-policy>

4.4 Vaihtoehtoiset mittarit – voiko kaiken mitata rahassa?

”You can’t miss what you can’t measure” – George Clinton, muusikko

Yhteiskunnan kuvaileminen ja mittaaminen on olennainen osa sen ymmärtämistä. Jotta mitään hypoteeseja ja teorioita yhteiskunnasta voidaan kehittää, on aluksi kerättävä havaintoja ympäristöstä. Samoin teorioiden testaamiseen ja arvioimiseen tarvitaan teoreettisille käsitteille jokin empiirinen vastine.

Bruttokansantuote (BKT) on 30-luvulta alkaen kehitetty taloudellisen vaihdannan koon mittari. Se voidaan laskea summaamalla joko kaikki lopputuotteiden ja palvelujen markkinahinnat, kaikkien yksilöiden tulot tai kaikki kulutus vuoden ajalta. BKT:n oli alun perin tarkoitettu kehitettäväksi eteenpäin mittareiksi, jotka ottaisivat huomioon esimerkiksi poistot ja jopa ulkoisvaikutukset, kuten Jukka Hoffrén kertoo. Kehitys pysähtyi pitkäksi aikaa kenties siksi, että vielä 50-luvulla BKT toimi talouden koon mittarina, mutta myös melko hyvin yleisen hyvinvoinnin kehityksen mittarina.

Onnellisuuden ja talouskasvun yhteys on kuitenkin kyseenalaistettu muun muassa kuuluisassa Easterlinin paradoksissa³⁸. **Easterlinin paradoksi** tarkoittaa sitä, että maiden sisällä tulot ja onnellisuus korreloivat, mutta maiden sisällä keskimääräinen onnellisuus ei nouse enää tietyn rajan jälkeen. Justin Wolfers ja Betsy Stevenson ovat tosin haastaneet tämän havainnon vuoden 2008 tutkimuksessaan³⁹.⁴⁰ He toteavat, että onnellisuus korreloi tulojen logaritmin kanssa. Jos tämä pitää paikkansa ja suhde on kausaalinen⁴¹, niin sama tulojen *suhteellinen* kasvu lisää aina tietyn määrän onnellisuutta. Länsimaiden talouskasvun ollessa käytännössä nolaa tai negatiivista viimeisten viiden vuoden ajan, ja ympäristön kantokyvyn ollessa yhä kovemmin koetuksella, on silti aiheellista kysyä, onko talouskasvu paras tapa kasvattaa hyvinvointia länsimaissa⁴².

Uusia talouden mittareita on ruvettu kehittämään ahkerasti 90-luvun alun **inhimillisen kehityksen indeksistä** (Human Development Index, HDI) lähtien. HDI:n taustalla on Amartya Senin ajattelu. Joitakin vuosia sitten Ranskan silloinen presidentti Nicolas Sarkozy keräsi Senin, Joseph Stiglitzin ja Jean-Paul Fitoussin johtaman ryhmän yhteen pohtimaan uusien mittareiden luomista taloudellisen ja sosiaalisen edistyksen mittaamiseksi⁴³. BKT:n korvaavaa mittaria ei ole vielä kuitenkaan saatu rakennettua. Jukka Hoffrénin suosittelemia vaihtoehtoja ovat **aidon**

³⁸ Richard Easterlinin alkuperäinen tutkimus, jossa Easterlin paradoksi havaittiin: Richard A. Easterlin, Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, 1974. Linkki tutkimukseen: <http://graphics8.nytimes.com/images/2008/04/16/business/Easterlin1974.pdf>

³⁹ Betsy Stevenson, Justin Wolfers: Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox, National Bureau of Economic Research, 2008. Linkki tutkimuspaperiin: <http://bpp.wharton.upenn.edu/jwolfers/Papers/EasterlinParadox.pdf>

⁴⁰ Easterlin on vastannut tähän havaintoon omalla tutkimuksellaan, joka kiistää Wolfersin ja Stevensonin löydön. Tämä keskustelu on siis vielä käynnissä. Guardian: <http://www.guardian.co.uk/science/2010/dec/13/happiness-growing-wealth-nations-study>

⁴¹ Tunnetusti korrelaatio ja kausaaliiteetti ovat kaksi eri asiaa.

⁴² Jukka Hoffrén erottelee hyvinvoinnin ja onnellisuuden siten, että hyvinvointi on se, johon yhteiskunta voi vaikuttaa, kun taas onnellisuus riippuu monista yksilöllisistä tekijöistä, kuten geeneistä. Käytämme tätä jaottelua tässä raportissa.

⁴³ Heidän raporttinsa sisältää hyviä ja selviä suosituksia mittaamiseen: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

kehityksen indikaattori (Genuine Progress Indicator, GPI) ja **kestävän taloudellisen hyvinvoinnin indeksi** (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW). Molemmat mittarit perustuvat uusklassiseen talousteoriaan ja etenkin hyvinvoinnin taloustieteen ajatusten konkretisointiin. Ne ottavat huomioon tuloja painotetun yksityisen kulutuksen, muut hyvinvointia nostavat, osin markkinattomat palvelut (mm. kotityö, vanhemmuus, vapaa-aika), hyvinvointia laskevat taloudellisen kehityksen tuotokset (mm. saasteet, rikollisuus ja onnettomuudet) sekä luonnonvarojen kulumisen ja ympäristön laadun heikentymisen⁴⁴. Kehitystyön jatkuessa keskustelu laajojen mittareiden sekä niiden edellyttämän yhteismitallistamisen mahdollisuudesta sekä toivottavuudesta on vielä käynnissä.

Akateemisessa tutkimuksessa on ollut yrityksiä mitata myös Amartya Senin capabilities-käsitettä, joka käsittelee yksilöiden aitojen vaihtoehtojen joukkoa⁴⁵. Myös Suomessa on liikehdintää uuden mittaamisen suuntaan. Muun muassa ajatushautomo Tänk⁴⁶ on kehittämässä **elämänhallintaindeksiä**, joka perustuu Amartya Senin ajatteluun, mutta vie ajattelun vielä pidemmälle ja pyrkii mittaamaan sekä yksilöiden halujen ja todellisuuden erotusta, mutta myös sitä prosessia, jolla ihmiset pyrkivät tekemään aidosti omia valintojaan elämässä.

Tulevaisuudessa tehtävä politiikka tarvitsee tuekseen uudenlaisia indikaattoreita, mutta vaikuttaa siltä, että mittareiden kehitystyö on vielä monilta osiltaan kesken. Uusia mahdollisuuksia joka tapauksessa avaa Suomessakin kehitystyö, joka on mahdollistanut monien tilastoaineistolähteiden huomattavasti paremman saatavuuden tutkijoille ja kansalaisille⁴⁷. Jukka Hoffrénin mukaan tosin suurin ongelma on tutkijayhteisön asenteissa enemmän kuin todellisissa esteissä ottaa uudet mittarit käyttöön. Esimerkiksi Kansantalouden tilinpito perustuu keynesiläiseen makrotalousteoriaan, jonka paikkansa pitävyyden valtavirtataloustieteilijät yleisesti kiistävät. ”Päinvastoin kuin muut tilastot, kansantalouden tilinpito ei tällä hetkellä perustu mihinkään yleisesti päteväksi tunnustettuun tieteelliseen teoriaan, vaan taloustieteilijät ovat yksinkertaisesti lukkiutuneet käyttämään tilinpidon tuottamia lukuja siinä määrin, että he pitävät sen tuottamia tietoja vain tästä syystä oikeina”, Hoffrén toteaa.

⁴⁴ Euroopan ympäristövirasto (EEA) arvioi, että Euroopan 10 000 eniten saastuttavan tuotantolaitoksen saasteiden kustannus vuodessa olisi ollut 102–169 miljardia euroa vuonna 2009. EEA:n julkaisu: <http://www.eea.europa.eu/pressroom/newsreleases/industrial-air-pollution-cost-europe>

⁴⁵ Paul Anand on tämän alan johtava tutkija.

⁴⁶ Tänk-ajatushautomon kotisivut: <http://www.thinktaenk.fi/>

⁴⁷ Valtioneuvoston kanslian ja tilastokeskuksen Findikaattori-sivusto tarjoaa paljon tilastoja Suomesta: <http://www.findikaattori.fi/fi>. Myös mm. Helsinki Region Infoshare on projekti joka pyrkii tuomaan Helsingin seudun tilastoaineistot helposti ja ilmaiseksi käytettäväksi: <http://www.hri.fi/fi/>

5 Talouden kokonaisvaltaiset mallit – ”onks tää ihan utopistista?”

”Jos et pidä suurkapitalismista etkä valtion sosialismista, mitä hittoa sitten haluat?”
– Gar Alperovitz, poliittisen taloustieteen professori, aktivisti, Movement for New Economy -liikkeen johtohahmoja Yhdysvalloissa

Erotuksena edelliseen lukuun tässä luvussa käsitellään näkemyksiä siitä, miten asioiden tulisi olla, kun edellisessä teoriapainotteisessa luvussa esitettiin näkemyksiä siitä, miten talous toimii. Esittelemme malleja, joita on ehdotettu talouden kokonaisvaltaiseen järjestämiseen. Malleista käytävä keskustelu liittyy suurelta osin parhaaseen tapaan järjestää omistussuhteet, jotta voidaan saavuttaa asetetut päämäärät, jotka tosin nekin vaihtelevat mallien välillä. Kyseessä on moninainen joukko, mutta olemme ryhmitelleet ne kolmeen laveasti määriteltyyn alalukuun.

Aloitamme **valtion ja markkinoiden suhteesta**, joka on tapana nähdä keskeisenä erilaisia talousjärjestelmiä erottavana asiana. Vaikka tämä keskustelu ei ole uusi, on esimerkiksi Kiinan asettama malli tarjonnut joitakin uusia elementtejä perinteiseen jaotteluun. Lisäksi keskustelu on sinä mielessä aina ajankohtaista, että tuotantorakenteet ja -teknologiat muuttuvat, kuten luvussa 2 kuvattiin. Tämä asettaa jatkuvasti uusia haasteita talousjärjestelmälle.

Toisessa osassa kuvailemme **yhteisomistukseen ja demokraattiseen päätöksentekoon** perustuvia malleja ja liikkeitä. Nämä melko uudet mallit tarjoavat vaihtoehtoja yksityisomistukselle monella talouden alueella. Yhteisomistus ja yhteisöllisyys ovat välineitä muiden päämäärien saavuttamiseen, mutta olennaista useissa tämän luvun malleista on se, että yhteisöllisyys on myös itsetarkoituksellinen tavoite sinänsä.

Viimeisessä osassa avaamme **Degrowth ja leppoistaminen** -liikkeitä. Molemmat tarjoavat ratkaisuja ympäristön kestävyys- ja hyvän elämän etsimisen ongelmiin. Erityisesti degrowth ajaa suuria muutoksia talouden logiikkaan, mutta olennaista ei ole omistussuhteiden järjestäminen uudelleen, vaan jatkuvan kasvun logiikan kritisointi.

5.1 Markkinoiden ja valtion suhde – it’s complicated

Valtion ja markkinoiden suhteesta taloudessa on useita eri malleja ja vallalla oleva malli vaihtelee maittain ja aikakausittain. Keskustelu valtion ja markkinoiden oikeasta roolista taloudessa on ikuista ja ehdotettuihin sekä toteutettuihin malleihin vaikuttaa sekä vallalla oleva talusteoreettinen ajattelu että tuotantorakenteet ja yhteiskunnan valtasuhteet. Käytännössä koskaan ei ole kokeiltu ääripään malleja eli puhdasta kommunismia, jossa valtio omistaa kaikki tuotantovälineet, tai puhdasta

yövaltiovaltiota, joka pitää huolta ainoastaan ihmisten fyysisestä suojelemisesta ja omistusoikeuden turvaamisesta.

Pohjoismaisissa hyvinvointiyhteiskunnissa valtion rooli kasvoi veroasteella mitaten sodan jälkeen, mutta se on ollut laskussa 1990-luvulta lähtien. Yhdysvalloissa ja Britanniassa taas valtion rooli kasvoi toisen maailmansodan jälkeen, mutta Ronald Reagan ja Margaret Thatcher ajoivat 80-luvulla päinvastaista mallia, jossa valtion rooli olisi minimaalinen. Yhdysvalloissa merkittävä valtion roolin kritisoija oli taloustieteilijä Milton Friedman.

Vuoden 2008 taluskriisi sai monet valtiot ottamaan aktiivisen roolin talouden elvyttämisessä, vaikka sitä edeltävää aikaa kuvastaa suuri usko markkinoihin uusklassisen talousteorian tukemana. Jos vaihtoehtoisia teorioita kuunneltaisiin ja niistä johdetut politiikkasuositukset otettaisiin käyttöön, valtion rooli voisi kasvaa tai supistua merkittävästi nykyisestä. Jälkikeynesiläisten ajamassa politiikassa valtiolla on merkittävä rooli ja esimerkiksi keskuspankit menettäisivät itsenäisyytensä siten, että rahapolitiikasta tulisi suoraan finanssipolitiikan jatke. Jälkikeynesiläisten uuchartalisten mukaan valtio voi painaa rahaa rajatta ja siis kuluttaa rajatta taloussuhdanteen niin vaatiessa. Itävaltalaisen koulukunnan ajama politiikka taas vähentäisi valtion roolin minimiin ja lopettaisi nykymuotoiset keskuspankit mahdollistaen kilpailevien rinnakkaisten valuttojen olemassa olon.

Peter A. Hall and David Soskice ovat kirjassaan "Varieties of Capitalism"⁴⁸ luokitelleet markkinataloudet kahteen luokkaan eli **vapaisiin markkinatalouksiin** ja **koordinoituihin markkinatalouksiin**. Britannia on tyyppiesimerkki vapaasta ja Saksa tyyppiesimerkki koordinoitusta markkinataloudesta. Myös Suomi ja monet muut Manner-Euroopan valtiot kuuluvat jälkimmäiseen kategoriaan. Erityyppiset markkinataloudet reagoivat eri tavalla shokkeihin ja muutoksiin. Ne myös vaikuttavat muun muassa maan tulonjakoon ja innovaatioiden luonteeseen, sekä siihen minkälaisilla instituutioilla valtion tulisi tukea tuotantojärjestelmää.

Kiina nostetaan joskus vaihtoehtoiseksi malliksi länsimaiden liberalismille, sillä Kiinan saavuttama talouskasvu on moninkertaista länteen verrattuna. Tämä vertailu ei ole kuitenkaan täysin reilu länsimaita kohtaan kahdesta syystä. Ensinnäkin Kiinalla on niin sanottu perässähihtäjän etu, eli talouskasvun kuuluukin olla järjestelmästä riippumatta korkeampaa lähtötason oltua huomattavasti alhaisempi. Toisekseen Hallin ja Soskicen jaottelussa Kiina itse asiassa muistuttaa enemmän liberaalia kuin koordinoitua markkinataloutta Michael Wittin tutkimuksen⁴⁹ mukaan. Kiinan malli siis tuskin tulee olemaan olennainen esimerkki länsimaille.

David Cameronin konservatiivihallitus on lanseerannut Iso-Britanniaan viimeisen muutaman vuoden aikana Big Society -mallin, jonka soveltamista myös Suomeen on ajanut muun muassa EVA.⁵⁰ Big Society keskittyy keinoihin, joilla julkisen sektorin roolia julkisten palvelujen tarjoamisessa voidaan pienentää. Ohjelman lähtökohtana on, että julkinen sektori on epäonnistunut laadukkaiden palveluiden tehokkaana tuottajana ja hyvinvoinnin takaajana. Sen sijaan, että arvioitaisiin ja uudelleen resursoitaisiin toteutunutta sosiaalipolitiikkaa, Big Society -ajattelussa lähdetään

⁴⁸ Peter A. Hall, David Soskice (eds.): Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford: Oxford University Press, 2001.

⁴⁹ Michael A Witt: China: What Variety of Capitalism?, 2010.

⁵⁰ Ilkka Haavisto (2011). Valta yhteisöille! Mitä opittavaa Suomella on Ison-Britannian Big Societystä? EVA analyysi, no. 16.

siitä, ettei epäonnistunutta järjestelmää kannata yrittää korjata. Mallissa ratkaisuina painotetaan yhteisöllisyyttä, valinnanvapautta ja yksilön vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Millä käytännön toimenpiteillä näitä tuetaan, ei ole täysin selvää. Keskeisin ratkaisu löytyy julkisten palveluiden siirtämisestä yksityisen ja vapaaehtoissektorin hoidettaviksi. Palveluiden laadun uskotaan paranevan siirtämällä ne yksityisten palveluntarjoajien tuotettaviksi ja kilpailuttamalla. Kilpailuttamisessa keskeisellä sijalla on läpinäkyvyys ja normiohjauksen purkaminen sekä yksilöiden osallistaminen päätösvaltaa hajauttamalla.

5.2 Talouden demokraattisuutta ja yhteisöllisyyttä ajavat talousmallit

”Malli ei ole valmis ennen kuin joku käyttää sitä.” – Brenda Laurel

Tässä luvussa esiteltävät ehdotukset ja mallit talouden organisoinnista painottavat talouden yhteisöllistä puolta, jokainen hieman eri perspektiivistä. Niiden päämäärä on tuoda demokraattisuutta ja yhteisöllisyyttä taloudelliseen päätöksentekoon tai hyödyntää joukkojen sekä yhteisöjen kykyjä tuotannossa ja innovoinnissa, mutta myös kuluttamisessa. Tässä luvussa käsiteltävien mallien terminologia on vielä hyvin vakiintumatonta ja monien pitkälti päällekkäisten käsitteiden määrittely on vielä kesken⁵¹. Emme siis pyri käymään kaikkia niistä läpi, vaan esittelemään niistä joitakin. Konkreettisia esimerkkejä näistä nostamme esille kahdeksannessa luvussa.

Parecon eli **participatory economics** tai **osallisuustalous** on talousjärjestelmä, joka on tarkoitettu kapitalismin ja sosialismin vaihtoehdoksi⁵². Osallisuustalouden kehittäjät Michael Albert ja Robin Hahnel ajavat demokraattisuutta työelämään, palkkaa yrittämisestä ja uhrautumisesta tuottavuuden sijaan, osallistuvaa suunnitelmista markkinoiden tai keskussuunnittelun sijaan sekä osallistuvaa itsehallintaa. Tärkeä tavoite on ulkoisvaikutusten sisäistäminen, jonka pareconilaiset ehdottavat tapahtuvan niin, että hinnoista neuvotellaan yhteisesti. Kuka tahansa voi osallistua neuvotteluihin, joka takaa prosessin demokraattisuuden. Osallisuustalouden loppuun saakka viedyssä mallissa myös työmarkkinat lopetetaan ja korvataan työkierrolla, jossa kaikki vuorollaan osallistuvat kaikkiin tehtäviin. Parecon painottaa visioiden ja unelmien merkitystä, eikä tarjoa selkeää kehikkoa tai politiikkasuosituksia siitä, kuinka asetettuihin tavoitteisiin päästään. Pareconia voidaan myös kritisoida siitä, että tuottavuus romahtaa, kun jokainen työntekijä osallistuu suunnittelemiseen ja työtehtäviin erikoistuminen loppuu.

Kuten osallisuustalous, myös **vertaistalous** voidaan loppuun saakka vietyinä nähdä kokonaisvaltaisena ja vaihtoehtoisena talousmallina nykyjärjestelmälle. Vertaistalousteoreetikko Michel Bauwensin mukaan kyseessä on innovatiivinen ja mullistava tuotantovoima, joka perustuu vapaiden yhteisten resurssien (”commons”), kuten vapaiden ohjelmistojen ja datan, hyödyntämiseen. Bauwensin mukaan vertaistalous toimisi siten, että yhteiset innovaatiot tallennettaisiin tiettyyn paikkaan kaikkien

⁵¹ Viittaamme lähinnä seuraaviin käsitteisiin: commons, jakamistalous, joukkoistaminen, joukkorahoitus, talkootalous, vertaistalous, vertaistuotanto, vertaisverkosto, yhteishankinta, yhteiskehittäminen, yhteiskulutus, yhteisötalous, yhteistuotanto, yhteistutkimus ja solidaarisuustalous

⁵² Lisää tietoa sivuilta: <http://www.zcommunications.org/topics/parecon/>

ulottuville⁵³. Valtion rooli on tukea yksilöitä, esimerkiksi perustulon avulla, jotta näillä olisi paremmat edellytykset työskennellä myös sosiaalista ja ekologista tuotantoa harjoittavissa, yhteisresursseja hyödyntävissä yhteiskunnallisissa yrityksissä.

Vertaistaloudesta puhuttaessa korostetaan usein juuri yhdessä luomista sekä tuottamista. **Jakamistalouden**⁵⁴ käsite puolestaan korostaa kuluttamisen ulottuvuutta. Siinä resursseja jaetaan, jotta niiden käyttöaste kasvaisi, eli että ne tulisivat käytetyksi tehokkaammin⁵⁵. Jakamistalouden haasteena on rakentaa yhteisöjä, joissa toimii luottamus siihen, että muut toimijat eivät ylikäytä tai vahingoita yhteistä pääomaa (ns. "tragedy of the commons"). **Yhteiskulutus** (collaborative consumption) liittyy tiiviisti jakamistalouteen. Yhteiskulutuksella tarkoitetaan kaikkea kaupan ja kulutuksen muotoa, joka tapahtuu käyttäjien välillä. Välikädet on poistettu tai minimoitu esimerkiksi internet-pohjaisiksi kauppapaikoiksi. Myös esimerkiksi tiedostojen jakaminen vertaisverkkojen välityksellä sekä yhteisöllinen luotonanto kuuluu tämän käsitteen alle.

Solidaarisuustalous⁵⁶ on taloustaate, joka perustuu nimensä mukaisesti solidaarisuudelle. Myös solidaarisuustalouden on tarkoitus luoda vaihtoehto kapitalismin rinnalle. Talouden toiminta perustuisi kotitalouteen, yhteistalouteen ja lahjatalouteen. Esimerkiksi aikapankki saa kannatusta solidaarisuustalouden kannattajilta. Otto Bruunin mukaan solidaarisuustalouden voi Suomessa ymmärtää myös eräänlaisena kansanliikeomaisten aloitteiden kattokäsitteenä.

Tässä yhteydessä nostamme esille myös **piraattipuolueen**, joka suomalaisessa puoluepolitiikassa on uudenlainen ilmiö sekä poliittisten päämääriensä että toimintatapojensa vuoksi. Toimintatavoiltaan Piraattipuolue on sikäli erityinen, että siihen liittyy laaja kansainvälinen internet-pohjainen verkostoituminen ja laittoman rajamailla liikkuva toiminta ja aktivismi. Yllä mainittu Michel Bauwens visioi, että piraatit ovat yksi osa edistyksellisten koalitiota, joka luo vertaistalouteen perustuvan järjestelmän. Vertaistalouteen ei voida siirtyä niin kauan kun omistussuhteet on määritelty päällekkäisesti ja liian vahvasti, eli ns. käänteinen yhteismaan ongelma on ratkaistu⁵⁷.

Harri Kivistön mukaan Piraattipuolue kokee olevansa vain eräs haara laajempaa liikettä, jonka tavoitteena on haastaa nykyinen immateriaalioikeusjärjestelmä. Poliittisena tavoitteena puolueella on esimerkiksi patenttijärjestelmän poistaminen kokonaan ja tekijänoikeussuojan supistaminen radikaalisti. Tämä on harvinaislaatuista kahdella tavalla. Ensinnäkin Piraattien tavoitteena ei ole saavuttaa pelkästään pieniä parametrien muutoksia politiikassa vaan erään taloudellisesti merkittävän järjestelmän poistaminen kokonaan lainsäädännöstä sen haitallisuuteen vedoten. Toiseksi ei ole selvillä, kenen taloudellisia etuja Piraattien ajama järjestelmä puolustaa: Vaikka on selvää, että patenttijärjestelmä tukee jo olemassa olevaa teollisuutta, ei ole varmaa kuka tai mikä instanssi hyötyisi patenttijärjestelmän poistumisesta. Luultavasti ne olisivat uusia yrityksiä, joita ei siis vielä tässä vaiheessa ole, koska jo olemassa olevat patentit estävät niiden syntymisen.

⁵³ Voima-lehden artikkeli joka esittelee vertaistuotantoa käyttäen Wikipediaa tästä esimerkkinä. "Vertaismullistus mylvähtää", Fifi.fi. <http://fifi.voima.fi/voima-artikkeli/2012/numero-7/vertaismullistus-mylvahtaa>

⁵⁴ Avoin yritys: <http://www.avoinyritys.fi/2011/07/22/jakamistalous/>

⁵⁵ Sitra julkaisee kesällä 2013 kirjan jakamistaloudesta (Atena-kustannus)

⁵⁶ OpenFSM: <http://openfsm.net/projects/solidaarisuustalous/mika-on-solidaarisuustalous>

⁵⁷ Kts. alaluku "Talouden rakenteiden muutos sekä aineettoman talouden nousu"

5.3 Degrowth vs leppoistaminen

Talous- ja hyvinvointimallimme on riippuvainen talouskasvusta, ja samalla talouskasvumme ei ole ekologisesti kestävä. – Tim Jackson, Hyvinvointia ilman kasvua -kirjan kirjoittaja, ekonomisti⁵⁸

Degrowth käsitteenä viittaa talouden ylivallan kyseenalaistavaan ajatteluun. Ajattelun edustajat kannattavat tuotannon sekä kulutuksen vähentämistä, jotta ekologiset kriisit voidaan välttää. Degrowth-liikkeen juuret ovatkin vahvasti ekologisen kestävyiden ajamisessa, mutta liike korostaa myös sosiaalisesti tasapainoisen yhteiskuntamallin rakentamista. Sen parissa pyritään systemaattisesti mallintamaan ja suunnittelemaan kasvulle perustumatonta talousjärjestelmää sekä sen instituutioita. Erityisesti tämä piirre erottaa Degrowth-liikkeen siihen usein liitetystä käsitteestä **downshifting** tai leppoistamisesta, joka voidaan nähdä enemmän yksittäisten kansalaisten elämäntaparakaisuna kuin kokonaisvaltaisena yrityksenä muuttaa vallitsevaa järjestelmää. Leppoistaminen on siis pikemminkin sosiaalinen trendi tai elämänsenne, joskin monet leppoistajat valitsevat hitaamman elämäntavan samoista syistä, jotka motivoivat degrowth-liikettä. Leppoistajien kohdalla on kuitenkin perusteltua puhua enemmän tyytymättömyydestä kiireiseen ja stressaavaan elämäntapaan (katso johdannon ”hyvä elämä” osuus). Viime kädessä juuri leppoistamisella saattaa kuitenkin olla merkittävämpiä taloudellisia vaikutuksia, jos sen vaikutukset alkavat näkyä kokonaiskysynnässä. Nämä kaksi liikettä erottuvat siis olennaisesti siten, että degrowth edustaa niin sanottua ”top-down” -lähestymistä organisaatioihin, minkä mukaisesti päätökset tehdään yhteiskunnassa ylhäältä alaspäin ja leppoistaminen seuraa taas päinvastaista ”bottom-up” eli ruohonjuurimallia.

Muun muassa Timo ja Paavo Järvensivu⁵⁹ ovat kirjoittaneet Suomessa degrowth-liikkeestä sekä sen taloustieteellisestä perustasta (käsitelty luvussa 4). Vaikka ekologisesti kestävä **laadullinen kasvu**, siis tehokkuuden lisääntyminen, teoriassa mahdollistaisikin talouskasvun jatkumisen, on tämä hyvin epätodennäköistä, sillä kasvu ja energian kulutus ovat historiallisesti kulkeneet käsi kädessä. Lisäksi energian kulutusta pitäisi käytännössä vähentää, mikä asettaa entistä suuremmat vaatimukset laadulliselle kasvulle⁶⁰. Toivoa liikkeen tavoitteille antaa hieman kuitenkin se, että degrowth saa huomiota juuri nyt, vaikka toisilla tahoilla korostetaan vimmattusti kasvun tärkeyttä talouskriisin olosuhteissa, kuten Teppo Eskelinen huomautti haastattelussa.

Degrowth-ajattelu saa kannatusta erityisesti ympäristöliikkeen ja radikaalien vihreiden keskuudessa. Degrowth liittyy läheisesti myös ns. **vihreään talouteen**, joka voidaan määritellä monin tavoin. Yleisellä tasolla se kuitenkin merkitsee näkökulman ja prioriteettien muuttamista siten, että ympäristönäkökulma sisällytetään kaikkiin keskeisiin taloudellisiin päätöksentekoprosesseihin. Tavoitteena on, etteivät hyvinvointi ja talouskasvu enää vaadi lisääntynyttä materiaalin ja energian käyttöä. Vihreä talous on toisin sanoen tie globaalisti vastuullisempaan, vähähiilisempään sekä materiaali- ja energiatehokkaampaan yhteiskuntaan. Käsitteenä vihreä talous ei korvaa kestävä kehitystä vaan on pikemminkin keino saavuttaa se, eli taata että luonnon ekosysteemien tarjoamat palvelut riittävät myös tuleville sukupolville.

⁵⁸ Lainaus sivulta: <http://www.elonkeha.fi/jutut/kestavaa-taloutta-vai-kestavaa-talouskasvua>

⁵⁹ Järvensivujen blogissa lukuisia linkkejä degrowth-kirjoituksiin Suomessa <http://www.degrowth.fi/>

⁶⁰ Järvensivujen kirjoitus Megafoni.org -sivustolla: <http://www.megafoni.org/degrowth-liike-suomessa/>

Vihreä talous on kokonaisvaltainen malli ja ns. biotalous (eli uusiutuviin luonnonvaroihin perustuva tuotanto ja kulutus) yksi keino päästä siihen.

YK:n ympäristöohjelman UNEP:n vuonna 2011 julkaisema Green Economy -raportti korostaa, että vihreä talous voidaan saavuttaa ilman, että ihmisten hyvinvoinnista, työllisyydestä tai talouskasvusta tingitään. Tekesissä alkanut Green Growth – Tie kestävään talouteen -ohjelma auttaa suomalaisia yrityksiä ja elinkeinoelämää muuttamaan liiketoimintaansa kestävä kehityksen suuntaan. 5-vuotisen ohjelman aikana jaossa on 79 miljoonaa euroa.

---

6 Mahdollisia osaratkaisuja

Tässä luvussa esittelemme muutaman kiinnostavan politiikkaidean joita ei aiemmissa luvuissa juuri käsitelty, mutta jotka haluamme kuitenkin nostaa esille. Verrattuna edellisessä luvussa käsiteltyihin kokonaisvaltaisiin malleihin ne edustavat mahdollisia ratkaisuja tiettyjen politiikkalohkojen ongelmiin. Ne eivät ole meidän politiikkasuosituksemme, mutta koemme, että kaikkien niiden taustalla on hyvin perusteltu malli ja käsitys siitä mihin suuntaan yhteiskuntaa tulisi viedä. Osa niistä on jo ainakin osittain julkisessa keskustelussa, toiset taas hyvinkin radikaaleja.

Ideat pyrkivät muistuttamaan miten erilaisia tapoja tehdä tiettyä politiikkaa voi olla, sekä miten erilaisia tavoitteita politiikalle voidaan asettaa. Olemme jokaisen politiikkaidean kohdalla maininneet, mihin selvityksen alussa mainittuihin ongelmiin tai ilmiöihin kyseinen politiikkaidea pyrkii tarjoamaan ratkaisua. Vaikka kyseiset ideat eivät edustakaan kokonaisvaltaista talousmallin muutosta, monet ovat johdettavissa kokonaisuutena. Esimerkiksi kulutuksen hillitsemiseen tähtäävät politiikkaideat liittyvät läheisesti degrowth- ja leppoistamismalleihin. Monet ideoista kuitenkin muuttaisivat järjestelmää melko kokonaisvaltaisesti, sillä harva niistä tarjoaa ratkaisuehdotuksen vain yhteen ilmiöön tai ongelmaan. Lisäksi, yksittäisillä politiikkamuutoksilla voi olla laajojakin systeemisiä vaikutuksia, joiden arvioiminen etukäteen on hankalaa. Esimerkiksi perustulo on mahdollisesti tällainen politiikkaidea.

Kulutuksen hillitseminen. *Tarjoaa ratkaisua: luonnonvarojen kestävämmän elämäntavan, hyvän elämän etsintä.* Alussa nostimme esille Robert ja Edward Skidelskyn näkemyksen, jonka mukaan kiirettä tuottava ja kilpailuviettiämme ruokkiva järjestelmämme tekee hyvän elämän saavuttamisesta hankalaa. Heillä on kuitenkin myös politiikkasuosituksia jotka tekisivät laadukkaan ja vähemmän kulutuskeskeisen elämän saavuttamisesta helpompaa⁶¹. Ensinnäkin, valtion tulisi antaa työllisyystakuu, mutta niin että lähes kaikilla aloilla viikkotyötuntien määrä on rajoitettu⁶². Skidelsky ehdottavat myös perustuloa. Heidän perustelunsa on kuitenkin poikkeuksellinen: että perustulo vähentäisi kannustimia työntekoon. Myös mainonta tulisi kieltää ja sen lisäksi asetettaisiin hyvin korkeaksi nouseva (75 %) progressiivinen *kulutusvero*.

Rahapolitiikan monet muodot ja tavoitteet. *Tarjoaa ratkaisua: väärä ymmärrys taloudesta; demokratiavaje ja instituutioiden kriisi; finanssisektorin kriisi ja finansioituminen.* Euroopan keskuspankin rahapolitiikan ensisijainen tavoite on pitää inflaatio vakaana ("alle mutta lähellä 2 %"). Monilla muilla keskuspankeilla, kuten Yhdysvaltain ja Ruotsin keskuspankeilla on joustavampi mandaatti, jossa annetaan enemmän painoarvoa tuotannon ja työllisyyden tasolle. Keskuspankille annettu tavoite riippuu viime kädessä useasta seikasta, mutta ennen kaikkea siihen vaikuttaa vallitsevassa asemassa oleva talousteoria. Jos talousteoria alkaa lisääntyvässä määrin tunnustaa kuplien syntyminen markkinoilla olevan mahdollista, voi tämä vaikuttaa siihen että kuplien estämisestä tulee entistä tärkeämpi tehtävä keskuspankeille (ns. "leaning against the wind"⁶³). Tämä tarkoittaa käytännössä liiallisen velkaantumisen ehkäisemistä ja teoreettista tukea sille voi hakea mm. jälkikeynesiläisen Hyman Minskyn ajattelusta. Kuten makrotalousteorialuvussa on tarkemmin esitetty,

⁶¹ Mielipidekirjoitus Financial Times -sanomalehdessä: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/20537c36-c4fa-11e1-b6fd-00144feabdc0.html#axzz1zXG0i0UW>

⁶² Siis esimerkiksi niin, että työtuntien maksimimäärä on 20 tuntia viikossa.

⁶³ EKP:n pääjohtajan puhe: <http://www.ecb.int/press/key/date/2005/html/sp050608.en.html>

jälkikeynesiläisille keskuspankin ei tulisi olla itsenäinen vaan finanssipolitiikalle, eli käytännössä hallitukselle, alisteinen. Itävaltalaisen koulukunnan radikaali politiikkasuositus puolestaan on lakkauttaa keskuspankin monopoli rahan painamiseen, jolloin useat eri valuutat kilpailevat markkinoilla. Viime aikoina huomattavaa keskustelua on herättänyt myös markkinamonetaristien ehdotus siitä, että keskuspankin tulisi inflaation sijaan tähdätä vakaaseen nimellisen bruttokansantuotteen kasvuun.

Nudge eli tuuppauspolitiikka. *Tarjoaa ratkaisua: luonnonvarojen kestävästi käytettyä tuuppauspolitiikkaa; finanssioituminen; sosiaaliset ongelmat ja eriarvoistuminen.* Luvussa 4 käsitelty käyttäytymistaloustiede on tuottanut useita käytännön politiikkaideoita, jotka kieltojen sijaan kannustavat ja ohjaavat toimimaan tietyllä tavalla. Englanniksi tätä kutsutaan käsitteellä ”nudging” ja suomennokseksi on esitetty ”tuuppaamista”⁶⁴. Se, että tuuppaaminen ei pakota kansalaisia ja siten rajoita heidän vapauttaan, on herättänyt innostusta mm. Britannian konservatiivihallituksessa, jolla on jopa oma tuuppausosastonsa⁶⁵. Mielenkiintoinen esimerkki tuuppauspolitiikasta löytyy Ruotsista. Siellä osa eläkkeestä määräytyy sen mukaan, miten eläkesäästäjä on sijoittanut säästöjään. Vaihtoehtoja on satoja, mutta lähes kaikki pysyvät oletuksena annettuna konservatiivisessa vaihtoehdossa. Koska ihmiset eivät keskimäärin tee erityisen hyviä sijoituspäätöksiä, tämän voidaan ajatella olevan kokonaisuuden kannalta toivottavaa. Samalla se kuitenkin antaa vapauden itsenäisiin päätöksiin niille, jotka tätä vapautta haluavat käyttää.

Varainsiirtovero ja Tobinin vero eli valuutansiirtovero. *Tarjoaa ratkaisua: finanssisektorin kriisi ja finanssioituminen; demokratiavaje ja instituutioiden kriisi.* Valuutansiirtovero on alun perin James Tobinin 70-luvulla ehdottama vero, joka maksettaisiin aina valuuttaa vaihtaessa. Attac-kansalaisjärjestö on ajanut tämän veron käyttöönottoa 90-luvulta lähtien. Varainsiirtovero maksetaan nimensä mukaisesti tietyntyyppisistä varainsiirroista. Molempien verotyyppien tarkoitus on tarkoitus toimia häittäverona siinä mielessä, että kannustimet spekulointiin rahamarkkinoilla olisivat pienemmät⁶⁶. Tämä koetaan myös hyväksi tavaksi päästä verottamaan rahoitussektoria, mikä on muuten osoittautunut melko vaikeaksi. Tämän ajatellaan myös olevan oikeudenmukainen tapa kerätä verotuloja. Ranska otti elokuussa 2012 käyttöön ainoana Euroopan valtiona varainsiirtoveron, joka kohdistuu pörssiyritysten osakkeilla käytyyn kauppaan.

Perustulo ja negatiivinen tulovero. *Tarjoaa ratkaisua: talouskasvu vai hyvä elämä; demokratiavaje ja instituutioiden kriisi; talouden rakenteiden muutos sekä aineettoman talouden nousu; sosiaaliset ongelmat ja eriarvoistuminen.* Perustulomalleja on monia, mutta useasti ne esitetään siten, että jokainen täysi-ikäinen kansalainen saa tietyn summan rahaa kuukausittain ja ansaituista tuloista maksetaan normaalisti veroa. Perustulomallilla olisi sellainen vaikutus, että rajaveroasteet⁶⁷ olisivat keskimäärin nykyillä korkeammat. Maksettu perustulo mukaan lukien keskimääräinen veroaste kuitenkin pysyisi useimmissa malleissa entisenä⁶⁸. Negatiivi-

⁶⁴ Vieraskynä Helsingin Sanomissa: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/Tuuppauspolitiikka+haastaa+demokratian/a1305560625857>

⁶⁵ Britannian hallituksen Behavioural Insights Team: <http://www.cabinetoffice.gov.uk/behavioural-insights-team>

⁶⁶ Taustalla on siis oletus, että on olemassa spekulatiivisia markkinoita, joiden liian suuri koko lisää epävakautta ja on täten haitallista.

⁶⁷ Rajaveroaste tarkoittaa aina seuraavasta ansaitusta eurosta maksettua veroa.

⁶⁸ Tämä ei ole paradoksi, vaan rajaveroasteiden on oltava korkeampia, koska tulonsaajat ikään saavat perustulon, mutta maksavat sen takaisin korotettuina veroina, jolloin keskimääräinen vaikutus heille on nolla.

nen tulovero on nobelisti Milton Friedmaninkin kannattama malli, jossa valtio tukee pienituloisia negatiivisella tuloverolla. Perustulomallien kannattajat perustelevat niitä sillä, että työttömällä olisi kannustimet hankkia töitä, sillä nykyjärjestelmässä useasti käytettävissä olevat tulot saattavat vain tippua, jos ottaa työtä vastaan. Myös työn luonteen muuttuminen ja työn epävarmuuden kasvu ovat toimineet perusteluina perustuloon siirtymiselle. Vastustajat korostavat ennen kaikkea sitä, että rajaveroasteiden noustessa kannustimet työntekoon pienenevät. Myös näin suuren politiikka-muutoksen ennustamattomuus herättää vastustusta.

Bancor. *Tarjoaa ratkaisua: demokratiavaje ja instituutioiden kriisi; finanssisektorin kriisi ja finansioituminen.* Bancor on John Maynard Keynesin ehdottama ylikansallinen valuutta, joka toimisi kansainvälisessä kaupassa. Sitä hallinnoisi globaali keskuspankki. Bancor on saanut viime aikoina uutta kannatusta mm. IMF:ltä⁶⁹. IMF nimeää neljä perustelua Bancorille: se olisi stabiili arvon säilyttäjä sekä riskitön omaisuususerä, globaali keskuspankki toimisi kriisiaikana viimeisen vaihtoehdon lainaajana (eng. lender of last resort) ja Bancor-pohjaisessa järjestelmässä kansalliset valuutat joustaisivat helpommin Bancoria vastaan, mikä olisi omiaan tasaamaan vaihtotaseen epätasapainoja.

Pankkijärjestelmän uudistaminen. *Tarjoaa ratkaisua: demokratiavaje ja instituutioiden kriisi; finanssisektorin kriisi ja finansioituminen.* Pankkijärjestelmämme on herkkä kriiseille. Suomessa tämä konkretisoitui viimeksi 90-luvulla, kun pankkeja päädyttiin tukemaan yhteiskunnan voimin. Euroopassa ja Yhdysvalloissa pankit ja pankkijärjestelmä on ollut kriisissä viimeiset viisi vuotta. Vaihtoehtoja nykypolitiikalle on ehdotettu. Robert C Merton ja Zvi Bodie⁷⁰ kirjoittavat, että niin sanottu talletussuoja⁷¹ tulee kalliiksi yhteiskunnalle. Todellinen hinta on kirjoittajien mukaan sijoitusten huono suuntaaminen ja tulojen ja varallisuuden uudelleenjako, jonka järjestelmä aiheuttaa. Järjestelmä kannustaa turhaan riskinottoon sekä väärinkäyttöön. Vaihtoehdoksi he tarjoavat mallia, jonka mukaan vain sellaiset tilit, joille pidetään vastineena sadan prosentin arvosta valtion velkakirjoja keskuspankin tilillä, voisivat saada valtion talletussuojan. Oskari Juurikkalan sanoin tämä malli kiteytettynä tarkoittaa sitä, pankkitalletusten pitäisi olla aitoja talletuksia toisin kuin nykyjärjestelmässä, jossa pankit lainaavat talletuksia eteenpäin monin kerroin vivutettuina. Myös jälkikeynesiläinen Hyman Minsky pohdiskeli vastaavaa järjestelmää⁷².

Yksi tapa järjestää pankkijärjestelmä olisi seurata Yhdysvaltojen vuoden 1933 Glass-Steagall-lain määrittelyä, joka erottelee liikepankit ja sijoituspankit. Liikepankkien ei sallita ottaa suuria riskejä pääomallaan. Erottelu poistui lainsäädännöstä asteittain ja lopullisesti vuonna 1999. Viimeaikoina vastaava malli on saanut jälleen kannatusta Yhdysvalloissa. Suomessa siitä ei keskustella vakavasti.

⁶⁹ IMF:n raportti pohtii kansainvälisen valuutan käyttöönottoa ja pohtii sille nimeksi Bancor Keynesin kunnioittamiseksi: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/041310.pdf>

⁷⁰ Artikkel "Deposit insurance reform: a functional approach": <http://www.people.hbs.edu/rmerton/DepositInsuranceReform.pdf>

⁷¹ Talletussuoja on valtion antama suoja pankkitalletuksille. Suomessa valtio suojaa pankkitalletuksia 100 000 euroon asti.

⁷² Raha ja talous -blogin artikkeli: <http://rahajatalous.wordpress.com/2012/09/16/minsky-ja-sadan-prosentin-reservivaatimukset/>

7 Ajatushautomot ja instituutit uuden talousajattelun paikkoina

Tässä luvussa esittelemme lyhyesti uusia ajattelun ja tekemisen muotoja, sillä käsityksemme mukaan uusi ja kiinnostava ajattelu tapahtuu lisääntyvässä määrin yliopistojen ulkopuolella, kuten ajatushautomoissa, erilaisissa instituuteissa ja yhteenliittymissä. Osalla niistä on tutkimuksellinen fokus toisten ajaessa uutta talousjärjestelmää hyvinkin konkreettisin tavoittein. Tätä eroa voi kuvata myös seuraavalla jaottelulla: New Economic Thinking vastaan Movement for a New Economy. Näistä jälkimmäinen on lähempänä aktivismia, joiltain osin jopa Occupy-liikettä, edellinen taas keskittyy tuottamaan uutta talousajattelua ja analyysiä.

Uuden talousajattelun puolella mielestämme kiinnostavin taho on INET (Institute for New Economic Thinking). Lyhyesti sanottuna kyseessä on yksityisillä lahjoituksilla⁷³ toimiva instituutti joka pyrkii uudistamaan taloustieteellistä ajattelua rahoittamalla tutkimushankkeita, luomalla uutta yhteisöä ja levittämällä tietoa uusista ajatuksista mm. konferenssien ja digitaalisen median kautta. Yksi keskeinen ajatus on tarjota tutkijoille mahdollisuus tehdä tutkimusta eri lähtökohdista käsin ja vaihtoehtoisilla menetelmillä kuin mitä tiukasti uusklassismissa pysyvät yliopistojen taloustieteen laitokset edellyttävät, jotta uralla voi edetä. INET on finanssikriisin jälkimainigeissa syntynsä saanut toimija ja pyrki edistämään uutta ajattelua, joka "ottaa huomioon ihmisten, instituutioiden sekä informaation epätäydellisyydet, kuten myös monimutkaisten globaalien verkostojen vuorovaikutuksen sekä innovaatioiden dynaamisuuden"⁷⁴. Vaikka instituutin fokus on vahvasti tutkimuksessa, on sen pyrkimyksenä ennen kaikkea edistää sellaisten ratkaisujen löytymistä, joilla maailmasta voidaan uuden talousajattelun keinoin tehdä parempi paikka.

INET:n apurahoja on myönnetty vaihtoehtoisille tutkimuskysymyksille. Monissa tutkimuksissa lähtökohtana on käyttäytymisoletus, joka ei noudata rationaalisen valinnan teoriaa. Huomiota saa myös verkostotalous, rahoitussektorin yhdistäminen makrotalouksmalleihin, aiemmin kiistanalaiset politiikkasuositukset (kuten pääomaliikkeiden rajoittaminen), instituutioiden ja poliittisen taloustieteen kysymykset, eettiset kysymykset, oikeudenmukainen kasvu sekä talousmallit joissa talous ei kasva, taloushistoria, finansioituminen, Keynes, Minsky, ilmastonmuutos, kestäväällä pohjalla oleva rahoitussektori, valtavirran taloustieteen valta-aseman kriittinen analyysi, systeeminen riski sekä analyysi siitä mikä olisi sopiva koko rahoitussektorille.

Rina Kuusipalon mukaan Yhdysvalloissa toimiva New Economics Institute (NEI) on lähempänä aktivismia sekä uutta talousliikehdintää (Movement for a New Economy). Poliittisen taloustieteen professorin ja aktivistin Gar Alperovitzin mukaan NEI:n tavoitteisiin kuuluu muun muassa uusien indikaattorien luominen sekä laajan ekonometrisen mallin luominen, joka auttaa siirtymään pois kasvukeskeisestä

⁷³ Erityisesti George Soros rahoittaa INET:iä

⁷⁴ INET:n verkkosivut: <http://ineteconomics.org/about/why-inet>

systemistä⁷⁵. NEI tekee yhteistyötä agendaltaan pitkälti samanlaisen Lontoolaisen New Economics Foundationin (NEF) kanssa, joka määrittelee itsensä "ajatus- ja tekemispajaksi" (think-and-do-tank). NEF on taho joka tulee eteen usein uuteen taloudelliseen ajatteluun sekä toimintaan liittyen, mm. uusien kestävyys- ja hyvinvointi-indikaattorien yhteydessä⁷⁶. NEF:n laaja-alaisuudesta kertoo myös siellä kehitetty pankkisektorin sisällään pitävä makrotalousmalli, joka pyrkii korjaamaan kyseisten mallien yhtä keskeiseksi koettua puutetta⁷⁷.

Mielenkiintoinen toimija on myös Ludwig Von Mises -Instituutti, jolla tosin on hyvin erilainen agenda kuin NEF:llä tai NEI:llä. Instituutti toimii useassa eri maassa, myös Suomessa, minne se perustettiin vuonna 2011. Eri maiden instituuteilla ei kuitenkaan ole varsinaista sidettä yhteisen ajatusmaailman lisäksi. Markkinaliberaali instituutti pyrkii edistämään itävaltalaisista taloustiedettä sekä yksilönvapauksia. Se myös ottaa kantaa ajankohtaisiin aiheisiin⁷⁸. Suurin instituutti, jossa akateeminen työ pääosin tapahtuu, on Yhdysvalloissa. Alabamassa sijaitseva instituutti on monipuolinen koulutus-, tutkimus- ja konferenssikeskus. Sen tavoitteena on valtion roolin radikaali pienentäminen. Alabaman instituutti toimii yksityisten lahjoitusten varassa ja on kieltäytynyt tarjotuista valtion avustuksista⁷⁹. Monissa maailman pääkaupungeissa toimii myös ns. vapaita yliopistoja, jotka pyrkivät olemaan itsenäisiä opiskelun ja tutkimuksen instituutioita. Tällainen instituutio on perusteilla myös Helsinkiin nimellä autonominen opisto. Yksi sen tavoitteista on "nykykapitalismille keskeisten valtasuhteiden ja yhteiskunnallisten konfliktien paikantaminen ja hahmottaminen."⁸⁰

⁷⁵ Gar Alperovitzin kirjoitus The Nation -lehdessä: <http://www.thenation.com/article/160949/new-economy-movement>

⁷⁶ Mm. Happy Planet Index, NEF:n sivut aiheesta: <http://www.neweconomics.org/projects/happy-planet-index>

⁷⁷ Mallista tarkemmin NEF:n kotisivulla: <http://www.neweconomics.org/blog/2012/08/08/including-banks-in-macroeconomic-models-finally>

⁷⁸ Ludwig Von Mises -instituutin kotisivut Suomessa: <http://mises.fi/info>

⁷⁹ Instituutin kotisivut: <http://mises.org/page/1479/Frequently-Asked-Questions>

⁸⁰ Keskusteluohjelma aiheesta: <http://www.totuusradio.fi/autonominen-opisto/>

8 Uuden taloudellisen toiminnan muotoja

”Ne’ eivät ole se ongelma. Me olemme se ongelma.” – Akseli Virtanen, Aalto-yliopiston Future Art Base, Robin Hood Asset Management

Käymme tässä luvussa läpi erilaista toimeliaisuutta, joka pyrkii ratkaisemaan aiemmin esitettyjä ongelmia käytännössä. Tarkastelun perustoimijana on yksilö – kansalainen – jolla on erilaisia taloudellisia rooleja: kuluttaja, säästäjä, sijoittaja, lahjoittaja ja irtautuja. Yksilö toimii myös usein tuotannon tekijänä eli työntekijänä ja joskus tuotannon luoja eli yritys-kansalaisena. Kuten esitellyistä tapauksista nopeasti selviää, yksilöillä on taipumusta muodostaa samanmielisten kesken yhteisöjä ja eriaistisesti organisoituneita liikkeitä.

8.1 Kuluttajakansalainen tarjoaa porkkanaa ja keppiä

Kuluttajat äänestävät lompakolla. Kuluttaminen voi olla joko positiivista tai negatiivista, sillä kuluttaja voi joko suosia tai jättää ostamatta tai peräti aktiivisesti boikotoida tuotteita. Toiminta kumpuaa kuluttajan tietoisuudesta. Kuluttajien valintaa ohjaamaan onkin muodostunut laajeneva joukko tuotepakkauksissa olevia merkin-töjä, jotka viestivät eri asioita kotimaisuudesta hiilijalanjälkeen. Isobritannialaisen Carbon Trustin tutkimuksen mukaan 47 % ihmistä oli vuonna 2011 halukkaampia valitsemaan tuotteen hiilijalanjälkimerkinnällä kuin ilman sitä⁸¹.

Carrotmob⁸² on oiva esimerkki uudenaikaisesta kuluttajien liittymisestä yhteen. Se on yli 20 maahan levinnyt liike, jonka tavoitteena on vaikuttaa yrityksiin positiivisesti eli tarjota porkkanaa. Toiminnallaan se haluaa nostaa yritysten huomioon mm. kansalaisoikeudet, ilmastonmuutoksen, reilun kaupan ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Liikkeen edustajat sopivat osallistuvan yrityksen kanssa myyntitavoitteen, jonka täytyessä yritys parantaa toimintaansa liittyen johonkin Carrotmobin tavoitteista. Kun yhteisymmärrykseen on päästy, Carrotmob tiedottaa verkostossaan kampanjasta. Suomeen toiminta jalkautui vuonna 2008 Porkkanamafia-nimellä⁸³, samana vuonna kuin ensimmäinen kampanja järjestettiin USA:ssa.

Kuluttajat ovat liittyneet yhteen suuremmissa mittakaavassa jo kauan ennen Carrotmobia muodostaen muun muassa **osuuskuntia**. Osuuskunta on yritysmuoto ja yritystoiminnan malli. Osuuskunta on jäsentensä yhteisesti omistama ja demokraattisesti hallitsema itsenäinen henkilö-yhtymä, johon jäsenet liittyvät vapaaehtoisesti yhteisten taloudellisten, yhteiskunnallisten ja sivistyksellisten tarpeidensa ja odotustensa toteuttamiseksi.⁸⁴ Kuluttajia suoraan koskettavat toiminnan muodot ovat kuluttaja- ja palveluosuuskunnat, joista Suomessa S-ryhmä edustaa ensimmäistä ja

⁸¹ Hiilijalanjälkiin erikoistuneen Carbon Trustin verkkosivut: <http://www.carbontrust.com/news/2012/02/creating-change-through-carbon-footprinting>

⁸² Carrotmobin verkkosivut: www.carrotmob.org

⁸³ Porkkanamafian verkkosivut: www.porkkanamafia.fi

⁸⁴ Osuustoiminta tutuksi -tietopankki: <http://www.pellervo.fi/tietopankki/index.html>

keskinäiset vakuutusyhtiöt ja osuuspankit toista. Maailmanlaajuisesti osuuskuntien jäsenenä on yli miljardi ihmistä ja arvioiden mukaan puolet maailman väestöstä kuuluu osuustoiminnan vaikutuspiiriin.⁸⁵

Viime vuosina herännyt huoli elintarviketuotannon eettisyydestä on saanut ihmiset kiinnostumaan luomu- ja lähiruoosta. Myös maabrändityöryhmän loppuraportti⁸⁶ otti kantaa suomalaisen luomutuotannon puolesta. Ruokakauppojen vajavaiseksi koetut valikoimat ovat saaneet ihmiset kokoamaan omia **ruokapiirejä**, joissa he tilaavat ryhmänä suuremman määrän luomutuotteita suoraan paikallisilta tuottajilta. Ruokapiirit toimivat yleensä vapaaehtoisvoimin isompien ollessa usein yhdistysmuotoisia.⁸⁷

Myös negatiivinen kuluttaminen voi olla voimakas vaikuttamisen keino. Tarpeeksi monen kuluttajan jättäessä tuotteen kaupan hyllylle tuottajan on mahdoton sivuuttaa **kuluttajaboikotin** syytä. Ne voivatkin olla moninaiset⁸⁸, joskus jopa yrityksestä riippumattomia, kuten Arlan boikotointi Lähi-idässä vuonna 2006 osoitti. Yleisempiä boikotoinnin syitä ovat havaitut epäkohdat esim. työoloissa, ympäristökysymyksissä, ihmisoikeuksissa tai tuoteturvallisuudessa. Kansainvälisillä kuluttajaboikoteilla on kyetty vaikuttamaan tehokkaasti monikansallisiin yrityksiin, joille kuluttajien kielteiset mielleyhtymät voivat käydä kalliiksi. Sosiaalisen median räjähdysmäinen yleistymisen on entisestään voimistanut kuluttaja-aktiivisuuden vaikutusta.

Kuluttamista yleisesti kritisoiva liike **Buy Nothing Day**, pyrkii kiinnittämään ihmisten huomion turhaan kuluttamiseen. Keinoina se käyttää muun muassa ns. vastamainoksia⁸⁹, joilla hyökäten kohteen kimppuun sen omin aseina eli hyödyntäen tunnettujen brändien kuvakieltä. Liikkeen konkreettisin ilmentymä on vuosittainen, marraskuun loppuun sijoittuva päivä, jolloin ihmisiä kehoitetaan olemaan ostamatta mitään. Ilmiö on rantautunut myös Suomeen Älä osta mitään -päivänä, jota Luonto-Liitto organisoii.⁹⁰ Buy Nothing Day on luonut alustan kasvavalle **Occupy Christmas** -liikkeelle, joka kannustaa ostamaan kestävän kehityksen huomioivia joululahjoja sekä antamaan enemmän aikaa perheelle niin jouluna kuin muinakin pyhinä.⁹¹

8.2 Säästäjälle koolla on merkitystä

Lompakolla äänestäminen levisi hyödykkeistä pankkipalveluihin vuoden 2009 loppupuoliskolla, kun syntyi **“Move your money”**⁹² -projekti. Kun Yhdysvaltain kongressi osoittauduttua kyvyttömäksi tekemään mitään maan viidelle isoimmalle pankille, jotka olivat muodostuneet liian suuriksi kaatuakseen ja siksi tarvinneet 700 miljardin dollarin arvoisen julkisen tukipaketin, kuluttajat ryhtyivät itse pienentämään pankkeja. Siirtämällä tilinsä jättiläispankeista pienempiin, lähiyhteisöä hyödyttäviin ja demokraattisemmin toimiviin instituutioihin, haluttiin viestiä myös yleistä tyytymättömyyttä Wall Street -instituutioiden epäeettisiä toimintatapoja kohtaan. Arvioiden mukaan 13–17 miljoonaa tiliä tulisi siirretyksi paikallisosuuspankkeihin (credit union)

⁸⁵ Osuuskuntatoiminnan kansainvälisen kattojärjestön verkkosivut: <http://2012.coop/>

⁸⁶ Maabrändityöryhmän loppuraportti: <http://www.maakuva.fi/maabrandiraportti/>

⁸⁷ Luomuliitto kertoo ruokapiireistä: <http://www.luomuliitto.fi/index.php/ruokapiiri>

⁸⁸ Internet-sivusto boikottikohteista: <http://www.ethicalconsumer.org/boycotts/currentboycottlist.aspx>

⁸⁹ Vastamainosten sivusto: <http://www.adbusters.org>

⁹⁰ Älä osta mitään -kampanjan verkkosivu: <http://www.alaosta.fi>

⁹¹ Occupy Christmas -liikkeen verkkosivu: http://occupychristmas.org/about_occupy_christmas/

⁹² Move your money -projektin verkkosivu: <http://moveyourmoneyproject.org/>

tai vastaaviin vuoden 2012 loppuun mennessä⁹³. Tilien siirtämisen vauhdittamiseksi kehitettiin **Bank transfer day** -kampanja. Se haastoi säästäjät siirtämään tilinsä 5.11.2011 tai sitä ennen jättiläispankeista pienempiin. Yli 200 000 uutta asiakkuutta rekisteröitiin kampanjan seurauksena osuustoiminnallisiin pieniin pankkeihin lokakuun 2011 aikana⁹⁴. Kuluttajien lisäksi myös lukuisat kaupungit, mukaan lukien suurkaupunki Los Angeles, ovat alkaneet vaatia käyttämiltään pankeilta näyttöä, että ne huomioisivat lähiyhteisönsä tarpeita paremmin. San Franciscossa poliitikot yhdessä aktivistien kanssa ovat ehdottaneet kunnallista pankkia (municipal bank).⁹⁵

8.3 Sijoittaja tekee vihreitä voittoja

Suurin osa yksilöistä ja yrityksistä on tavalla tai toisella kytkeytynyt pankkijärjestelmään joko sijoittajina, säästäjinä tai lainanottajina. Vaikka vaikuttaminen oman päivittäisen kulutuksen kautta on tuttua, sijoittajana samanlainen vallankäyttö tuntuu monelle vieraammalta. Esimerkiksi omien säästöjemme tukemat eläkerahastot ovat itse asiassa riskipääomarahojen suurimpia rahoittajia, joille nämä ovat puolestaan tilivelvollisia.

Eettisten sijoitusrahastojen edustama **vastuullinen sijoitustoiminta** on kasvatanut suosiotaan maailmanlaajuisesti 1990-luvulta lähtien. Esimerkiksi **eettisten rahastojen** lukumäärä on kasvanut, tosin toiminta on yhä pientä verrattuna koko markkinoiden pääomaan⁹⁶. Eettiset rahastot tarjoavat sijoittajille sellaisten yhtiöiden osakkeita, jotka huomioivat ympäristö- ja yhteiskunnalliset kysymykset toimintansa. Yritysten antamat säännölliset selvitykset toimintansa vaikutuksista yhteiskuntaan tekevät rahastojen alustavan analyysityön tekevä mahdolliseksi.

Yritysrahoittajia on pitkään kalvanut epäluulo, voivatko he saada riittävän tuoton kestävästä talouskehityksestä tukevista ja sosiaalista agendaa seuraavista uusista yrityksistä. Näihin yhteiskunnallisiin kasvuyrityksiin sijoittaminen voi kuitenkin olla hyvinkin tuottavaa, minkä ovat huomanneet **vastuulliseen riskipääomasijoittamiseen** erikoistuneet yritykset (responsible venture capital ja social venture capital).⁹⁷

Länsimaiselle korkoa korostavalle pankkitoiminnalle löytyy vaihtoehto idästä. Islamin sharia-säännösten mukainen, korkovapaa rahoitus eli **sukuk** (Islamic finance) on maailmalla kasvava ilmiö. Liikkeelle laskettujen sukuk-velkakirjojen yhteenlaskettu arvo on kasvanut kymmenessä vuodessa joistakin miljardeista dollareista yli 80 miljardiin dollariin. Sharia-säännösten mukaisesti toimivien rahoitusmarkkinoiden kokonaisarvon arvioidaan puolestaan olevan noin 1 300 miljardia dollaria. Sukukin suosion kehitys kuvaa, kuinka suuria maailmanlaajuisia rahoitusmarkkinoita voi syntyä lyhyessä ajassa vastamaan loppukäyttäjien arvoja ja vakaumusta, kun kysyntää on riittävästi.⁹⁸

⁹³ Uutisportaali Huffington Postin artikkeli tilin siirtämisestä: http://www.huffingtonpost.com/sara-ackerman/over-4-million-move-their_b_840536.html

⁹⁴ American banker -verkkojulkaisu: http://www.americanbanker.com/issues/176_234/credit-unions-cuna-membership-bank-transfer-day-1044599-1.html

⁹⁵ Yhteiskuntatieteilijä Gal Alperovitzin artikkeli verkkosivullaan: <http://www.garalperovitz.com/2012/05/the-rise-of-the-new-economy-movement/>

⁹⁶ Taloussanomien lehden uutinen: <http://www.taloussanomien.fi/uutinen/2010/04/20/paljon-melua-eettisyydesta/20105196/243>

⁹⁷ Cause capitalismin -verkkosivut: <http://causecapitalism.com/15-social-venture-capital-firms-that-you-should-know-about/>

⁹⁸ The Economist -talouslehden kuvaus Islamic Bankingista: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/04/focus-2>

Myös valtio voi rahoitusmarkkinoiden kautta ohjata varoja yhteiskunnallisten ja ympäristökysymysten ratkomiseksi. **Yhteiskunnalliset velkakirjat** (social bonds) ovat valtioiden markkinoille myymiä ”kärsivällisen rahan” velkakirjoja (oikeastaan lainoja, sillä niiden takaisinmaksuun ei liity korkokuponkeja), joiden tuotolla valtio rahoittaa yhteiskunnallisten yritysten toimintaa. Tuote on jalostunut Englannissa ja Yhdysvalloissa ja sen tuloja on käytetty mm. nuorison ja vankiloista vapautuneiden työllistämiseen ja heidän perustamiensa yritysten tukemiseen. Samalla periaatteella toimivat yksityissektorin kanssa viime vuosina kehitetyt **ympäristövelkakirjat** (environmental bonds), joiden tuotolla rahoitetaan yksinomaan ilmastonmuutos- ja ympäristöprojekteja.

Crowdfunding-ilmiö ja **vertaisrahoitus** (peer to peer funding) antavat yksilöille mahdollisuuden sekä kerätä varoja pankkijärjestelmän ulkopuolelta että rahoittaa kiinnostavia hankkeita itse. Crowdfunding-järjestelmä kerää tietyistä hankkeista kiinnostuneet halukkaat rahoittajat yhteen, joista kukin päättää tarjoamansa osuuden määrän ja ehdot. Vaikka suurin osa crowdfunding-toiminnasta on järjestäytymätöntä verkossa tapahtuvaa toimintaa, on idean pohjalta kehitetty myös liiketoimintamalleja. Esimerkiksi amerikkalainen Kiva⁹⁹ koordinoi yksilöiden antamia mikrolainoja kehitysmaan yrittäjille ja Englannissa kehitetty Bank To The Future -pankki paketoi pienyrittäjille joukkorahoituksen kautta lainoja, riskipääomaa ja muita tuotteita. Syyskuussa 2012 Suomen poliisihallitus esti kirjaprojektin rahoittamisen arpajaislainsäädännön vastaisena¹⁰⁰.

Yksityisten ja ammattimaisten sijoittajien välimaastoon sijoittuva, Suomessa toimiva **Robin Hood -osuuskunta** kutsuu itseään ”prekariaatin¹⁰¹ investointipankiksi”. Liikkeen päämääränä on ottaa finanssimarkkinoiden logiikka ja ansaintamekanismi osuuskunnan jäsenten haltuun ja tuottaa sellaista rahatuloa osuuskuntalaisille, joka ei ole sidottu heidän työhönsä. Liikkeellä on käytössään Yhdysvalloissa patentoitu Parasiitti-niminen investointialgoritmi, joka kykenee seuraamaan Wall Streetin sijoittajia ja imitoimaan parhaimpien kaupankäyjien käytöstä. Näin osuuskunta kykenee epäsuorasti hyödyntämään parhaiden kaupankäyjien osaamista ja mahdollisia laittomia sisäpiiritietoja. Osuuskunnan tuottamista voitoista osa on tarkoitus käyttää radikaaleihin, osittain taiteellisiin projekteihin, joita ei tosin ole vielä määritelty.

8.4 Lahjoittaja valitsee kohteensa

Superrikkaiden yksityishenkilöiden kuten Microsoftin perustajan Bill Gatesin valtavat lahjoitukset hyväntekeväisyyteen ovat tuoneet uutta näkyvyyttä filantropialle, jonka ytimen muodostavat yksityishenkilöiden ja sukujen säätiöt. Ne myöntävät apurahoja ja tukea voittotavoittelemattomille organisaatioille, kuten ajatushautomoille, joiden tavoitteet ovat linjassa säätiön tavoitteiden kanssa.

Resource Generation (RG) tuo Yhdysvalloissa yhteen uuden rahan ja vanhan rahan nuoret aikuiset, joita yhdistää halu käyttää resurssejaan heitä innostaviin yhteiskunnallisen muutoksen hankkeisiin. RG:n toiminta on kohdistunut erityisesti säätiöiden kehittämiseen, veropolitiikan uudistamiseen ja taloudellisen eriarvoisuu-

⁹⁹ Kiva-organisaation verkkosivu: <http://www.kiva.org>

¹⁰⁰ Kauppalehden artikkeli: <http://www.kauppalehti.fi/etusivu/poliisi+tyrmasi+facebook-kirjahankkeen/201209257387?ext=ltr>

¹⁰¹ Prekariaatilla tarkoitetaan joustavaa työvoimaa, johon kuuluu osa- ja määräaikaisten lisäksi vuokratyöläisiä, freelancereita ja muita yrittäjämuotoisesti itsensä työllistäviä.

den vähentämiseen mm. Making Money Make Change ja Creating Change Through Family Philanthropy -tapahtumiensa kautta. Jäsenet ovat osoittaneet sympatiaa myös Occupy Wall Street -liikkeelle osallistumalla mielenilmaisuihin sloganilla: ”Kuu- lun 1 prosenttiin – olen 99 prosentin puolella”.¹⁰²

8.5 Irtautuja palaa yhteiskuntakehityksen alkuun

Tyytymättömyys yhteiskuntaan ja toimimiseen osana siinä vallitsevaa talous- ja rahajärjestelmää voi kärjistyä siihen pisteeseen, että yksilö haluaa irtautua siitä. Tämä helpottuu, jos löytää muitakin samanmielisiä, joiden kanssa on riittävästi yhteistä arvopohjaa oman järjestelmän luomiseksi. Seuraavaksi esiteltävien liikkeiden ja toiminnan joukossa on myös sellaisia, joissa ei ole pyritty varsinaisesti irtautumaan talousjärjestelmästä, mutta luotu sen rinnalle toimimaan omia tarpeita hyödyttävä järjestelmä.

Complementary Currency Resource Centre on arvioinut, että maailmalla on käytössä 236 vaihtoehtoista tai komplementaarista valuutta.¹⁰³ Oma valuutta on keino pyrkiä varmistumaan siitä, että yhteisön laitettu raha jää myös sinne, sillä se on arvoton muualla käytettäväksi.

Massachusettsin osavaltiota löytyy **BerkShares**-niminen valuutta. Sitä voi ostaa 12 eri pankista – 95 dollarilla saa 100 dollarin arvosta BerkShares-rahaa. Ne hyväksytään maksuvälineenä 370 paikallisessa yrityksessä. Yhdysvaltojen laajimmaksi muodostunutta paikallista valuuttaa alettiin painaa vuonna 2006. Ensimmäisten kolmen vuoden aikana BerkShareseja kiersi paikallisessa taloudessa 2,3 miljoonan dollarin arvosta. Paikallisvaluutan juuret ulottuvat suuren laman aikaan 1930-luvulle, jolloin liikkeelle laskettiin scrip-nimellä kutsuttua valuuttaa. Se piti kaupankäynnin elossa vaikka pankkien konkurssit vähensivät dollarikäteisen määrää.^{104,105} Iso-Britanniassa **Brixton Pound** on ensimmäinen kaupunkiyhteisössä käytetty ja runsaasti huomiota saanut valuutta. Se otettiin käyttöön 2009 osana ”Transition Town”-projektia, jonka agendalla on ilmastonmuutoksen estäminen ja vakaa talous. Syyskuusta 2011 lähtien Brixton Poundeja on voinut käyttää kännykkämaksamisessa.¹⁰⁶

Vuonna 2009 luotu **Bitcoin** edustaa tekstiviestimaksamistakin digitaalisempaa vaihtoehtovaluutta. Se ei ollut maailman ensimmäinen digitaalinen raha, mutta siitä on tullut merkittävin, koska sillä on voinut maksaa myös reaali maailman ostoksia (toisin kuin esimerkiksi Linden-dollareilla, joita käytetään Second Life -virtuaalimaailmassa). Rahajärjestelmä on rakennettu siten, että rahaa vapautetaan käyttöön hidastuvalla tahdilla vuoteen 2140 asti, jolloin Bitcoineja olisi liikkeellä 21 miljoonaa yksikköä. Rahaa voi ikään kuin kaivaa kullan tavoin antamalla tietokoneumistiaan käytettäväksi Bitcoin-transaktioiden varmentamisessa. Kierrossa oleva rahan määrä ei näin ollen ole sidoksissa taloudelliseen aktiivisuuteen. Bitcoinin dollariarvo vaihteli hurjasti sen alkuaikoina.

¹⁰² Resource Generation -järjestön verkkosivu: <http://www.resourcegeneration.org/>

¹⁰³ Luksuselämäntyylin verkkolehti Spears: <http://www.spearswms.com/asset-management/36017/wir-bitcoins-brixton-pounds-does-funny-money-make-sense.html>

¹⁰⁴ USA Today -sanomalehden verkkoliite: http://www.usatoday.com/money/economy/2009-04-05-scrip_N.htm

¹⁰⁵ Yhteiskuntatieteilijä Gal Alperovitzin artikkeli verkkosivullaan: <http://www.galalperovitz.com/2012/05/the-rise-of-the-new-economy-movement/>

¹⁰⁶ Brixton Pound -valuutan verkkosivu: <http://brixtonpound.org/>

Rahan lisäksi aika on tunnetusti arvokasta. **Aikapankki** (time banking) perustuu ajatukselle, että kaikkien aika, työ ja avun tarve ovat yhtä arvokkaita. Tarkoituksena vaihtaa palveluita siten, että vaihdonyksikkönä on aika: yksi (vaihtovaluutta) vastaa yhtä työtuntia ja kaikkien palveluiden vaihtoarvo on sama. Maailmalla toimii tuhansia aikapankkiryhmiä, joiden tarkoituksena on niin ikään vahvistaa paikallisyhteisöjä. Suomessakin toimintaa voi osallistua usealla paikkakunnilla ympäri maata. Aikapankki on vastalause sille, että jokaisen tulee pärjätä elämässä yksin. Aikapankin kannattajat ovat esittäneet, että se voisi jopa täydentää nykyisiä julkisia palveluita ja toimia niiden rinnalla, tehden siitä yllättävän seuralaisen Big Society -idealle.^{107,108}

Todelliset irtautujat löytyvät **yhteisökylästä**. Suomen kestäväen elämäntavan yhteisöt ry:n (SKEY), Elävä Maa ry:n ja Maan ystävien maaseuturyhmän käynnistämä yhteisökylähanke tukee kestävä elämäntapaa etsiviä yhteisöjä, jotka voivat syntyä niin kaupunkien yhteyteen kuin maalle. Kylissä toteutetaan sosiaalista, kulttuuris-henkistä, ekologista ja taloudellista kestävä elämäntavan ulottuvuutta. Yhteisökylät ovat kohtuullisen omavaraisia paikallistalouksia. Turun saaristoon on syntynyt Livonsaaren yhteisökylä, joka on järjestäytynyt osakeyhtiöksi. Sen omistavat kylän jäsenet. Tukiosakkaaksi liittyville maksetaan osinkoina kylän tuottamia tuotteita.¹⁰⁹ Maailmalla samantyyppisiä, eriasteisesti omavaraisia kyliä kutsutaan **ekokyliksi** ja niitä löytyy kaikilta asutuilta mantereilta.¹¹⁰

8.6 Työntekijää uhkaa yrittäjyys

Kestävässä taloudessa työntekijän ja työnantajan sosiaalisen sopimuksen ja voima-suhteiden merkitykset korostuvat. Yksilö tuo kuluttajana arvostamansa eettisyyden mukanaan työpaikalle ja aina kulmatoimistoon asti.

Elinikäisen työsuhteen aikakausi on ohi. Yksilöiden odotetaan kehittyvän työmarkkinoiden tarpeiden mukana ja sopeutuvan erilaisiin työsuhteisiin. Tämä monimutkaistaa työntekijöiden edunvalvontaa. Ammattiyhdistysliike on perinteisesti ajanut työtätekevien asiaa. **Prekariaatin** luomaan haasteeseen se ei ole kovin hyvin onnistunut vastaamaan. Prekaaria työelämää on vaikea sovittaa ammattiyhdistysten alakohtaisen järjestäytymisen malliin. Toisaalta yhä useampi tekee toimeksiantoja yrittäjyyteen pakotettuna. Nämä tekijät istuvat huonosti perinteiseen ay-liikkeen ajatteluun, jossa palkansaaja ja yrittäjä on erotettava toisistaan ja joiden välillä vallitsee eturistiriita¹¹¹.

Teknologiakehitys on tehnyt työnteosta joustavaa monissa ammateissa ja vaikuttanut työsuhteiden muotoon. Suomessa vuonna 2008 työvoimasta 15 prosenttia työskenteli työnantajansa kanssa sovitusti ainakin joitakin tunteja viikossa kotona. **Etätöiden** hyödyistä on suhteellisen vähän yhteneviä näkemyksiä, vaikkakin vähentyneiden työmatkojen vaikutus ympäristöön on intuitiivisesti selvä. Yhden tuoreimman tutkimuksen tulokset kuitenkin viittaavat siihen, että etätönteosta voi koitua suoraa taloudellista hyötyä työnantajalle samalla, kun kotona työtä tekevien tyytyväisyys nousee¹¹².

¹⁰⁷ Aikapankki-verkkosivu: <http://www.aikapankit.fi>

¹⁰⁸ Community Exchange System -verkkosivu: <http://www.ces.org.za/docs/whatces.htm>

¹⁰⁹ Livonsaaren yhteisökylän verkkosivu: <http://yhteisokyla.net/kylan-esittely/osakkeet/>

¹¹⁰ Ekokylän kansainvälisen verkkosivu: <http://gen.ecovillage.org/>

¹¹¹ Helsingin Sanomat -sanomalehti, "Prekariaatti haastaa poliitikkojen ja ay-liikkeen vanhan ajattelun", Vieraskynä, 8.5.2009: <http://www.hs.fi/paakirjoitus/artikkeli/Prekariaatti+haastaa+politiikkojen+ja+ay-liikkeen+vanhan+ajattelun/1135245784533>

¹¹² Tutkimus "Does working from home work? Evidence from a Chinese experiment": <http://www.stanford.edu/~nbloom/WFH.pdf>

Mahdollisuus vaikuttaa suoraan työnsä sisältöön jakaen toiminnan vastuun tasapuolisesta muiden kanssa on vaikuttanut monesta houkuttelevalta työskentelytavalta. Tämä voi toteutua **työosuuskunnissa**, joiden määrän kasvunopeus on Suomessa ylittänyt osakeyhtiöt viimeisten 15 vuoden aikana Tilastokeskuksen lukujen mukaan. Isoissa osuuskunnissa työskentelyn etuihin kuuluu myös luottamus työn jatkuvuuteen. Osuuskunnan työntekijöitä voidaan yhteisymmärryksessä ja taloudellisesti tukea tarjoten siirtää osuuskuntakonsernin huonommin menestyvistä yksiköistä paremmin menestyviin.¹¹³

Isoissa yrityksissä voi työntekijänä kokea pääsevänsä osaksi merkityksellisiä, globaaleja muutosprojekteja. Ne voivat tapahtua osana työnantajan normaalia liiketoimintaa tai erittäin suunnitelmallisesti ja kunnianhimoisesti pyöritettyjen **vapaaehtoistyöohjelmien** kautta (corporate volunteering program). Jälkimmäisellä pyritään tarjoamaan merkityksellisyyttä elämään, sitouttamaan henkilöstöä, tukemaan rekrytoinnissa ja mahdollistamaan henkilöstön taitojen kehittymisen.¹¹⁴

Työntekijänä yritysjohtajaksi päätyvällä yksilöllä on todennäköisesti takanaan ylemmän tason liiketaloudellinen koulutus, Yhdysvalloissa usein MBA-tutkinto. 2000-luvun alun yrityskriisit toivat etiikan ja vastuullisen liiketoiminnan osaksi näiden koulutusohjelmien kurssitarjontaa.¹¹⁵ Harvardin Business Schoolin opiskelijoiden joukossa kehittyi vuonna 2009 ajatus luoda oma vastine lääkäriksi valmistuvien hippokrateen valasta. Tässä vapaaehtoisessa MBA:ksi valmistuvien valassa luvataan mm. lainkuuliaisuutta, vastustaa syrjimistä, suojella ympäristöä ja luoda kestäväää vaurautta.¹¹⁶ **MBA oath** -liike on levinnyt Harvardista muihin liiketalouden korkeakouluihin ja valan on vannonut yli 6000 henkilöä.

8.7 Yritys haluaa hyväksytyksi kansalaiseksi

Pew Research Center -tutkimuslaitos selvitti 2012 amerikkalaisten asenteita suur-yrityksiä kohtaan: suurin osa kansasta suhtautuu niihin kielteisesti, kun kaksitoista vuotta sitten lähes kolme neljästä suhtautui niihin myönteisesti. Saman tutkimuslaitoksen toisen tutkimuksen mukaan 18–29-vuotiaiden keskuudessa 49 % suhtautuu termiin ”sosialismi” myönteisesti.¹¹⁷ Kun kaikkein vahvimmin kapitalistiseksi miellettyssä taloudessa asenteet muuttuvat näin merkittävästi, kuvastaa se globaalia tarvetta löytää haastaja perinteiselle yritystoiminnalle.

Maailmalla **yhteiskunnallinen yrittäjyys** on huomattavasti tunnetumpaa kuin Suomessa, vaikka käytännössä monet aatteelliset yhdistykset ovat toimineet pitkään yhteiskunnallisen yrityksen tavoin. Yhteiskunnallinen yrittäjä (social entrepreneur¹¹⁸) pyrkii ratkaisemaan yhteiskunnallisia haasteita liiketoiminnan keinoin sopivimmaksi

¹¹³ Guardian-sanomalehden verkkosivu: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jun/24/alternative-capitalism-mondragon>

¹¹⁴ Vapaaehtoistyön verkkosivusto: <http://www.causecast.com/blog/bid/127697/How-Corporate-Volunteer-Programs-Increase-Employee-Engagement>

¹¹⁵ Guardian-sanomalehden verkkosivu: <http://www.guardian.co.uk/money/2010/jan/23/business-schools-ethics-mba>

¹¹⁶ MBA Oath -liikkeen verkkosivu: <http://mbaoath.org/>

¹¹⁷ Artikkel ”Beyond Corporate Capitalism: Not So Wild a Dream” Gar Alperovitzin kotisivuilla: <http://www.garalperovitz.com/2012/05/beyond-corporate-capitalism-not-so-wild-a-dream/>

¹¹⁸ Enemmän Social entrepreneur -määritelmästä: http://www.skollfoundation.org/wp-content/uploads/2010/09/2007SP_feature_martinosberg.pdf

katsomallaan yritys muodolla. Menestystä mitataan ensisijaisesti sillä, kuinka hyvin ratkaisut korjaavat vallalla olevia yhteiskunnallisia haasteita. Yhteiskunnalliset yritykset nähdään EU:ssa erityisesti työttömyyden, köyhyyden ja syrjäytymisen sekä uusien yhteiskunnallisten haasteiden selittäjinä. Iso-Britanniassa vuosittain kokoon-tuva Skoll World Forum tuo merkittävimpiä yhteiskunnallisia yrittäjiä yhteen muiden alojen edustajien kanssa.¹¹⁹ Tilaisuuden keskustelut kuvastavat, mihin suuntaan yhteiskunnallinen yrittäjyys on kehittymässä. Vuoden 2012 tapahtuman perusteella olisi kehittymässä yhteiskunnallisten yrittäjien joukko, joka on entistä markkinaläh-töisempi, vahvemmin mitattaviin tuloksiin pyrkivä ja myönteisemmin liikeyrityksiin suhtautuva. Lisäksi ajatus toiminnasta voittoa tavoittelevana organisaationa saa aiempaa selvästi enemmän kannatusta.¹²⁰

Yhteiskunnallisten yritysten syntymistä Suomeen on kätilöity **Peloton-hankkees-sa**. Se on Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran ja ajatushautomo Demos Helsingin vuonna 2008 käynnistämä uuden talouden hanke. Sen osana pyritään rakentamaan energiaviisaita yrityksiä, jotka tarjoavat parempaa elämää vähemmillä luonnonvaroilla.¹²¹

Todellista haastajan manttelia on soviteltu **osuuskuntatoiminnan** harteille¹²². Yhdysvalloissa viitataan usein Evergreen-osuuskuntaan¹²³, kun halutaan esitellä käytännön esimerkkiä. Evergreenin ja monien muiden osuuskuntien esikuva löytyy Espanjan Baskimaalta, jossa on toiminut vuodesta 1956 lähtien Mondragón-niminen osuuskunta¹²⁴. Se on yksi Espanjan isoimmasta konserneista, johon kuuluu yli 250 osuuskuntayritystä ja 83 000 työntekijää. Mondragónin menestys talousongelmien kanssa kamppailevassa Espanjassa on nostanut entisestään sen arvostusta vaih-toehtoisena toimintamallina. Osuuskuntaperiaatteisiin kuuluu, että osuuskunnan jäsenet osallistuvat yhdessä päätöksentekoon liiketoiminnasta. Jäsenet voivat halutessaan palkata johtajia ja myös antaa heille potkut. Osuuskunnat toteut-tavat toiminnassaan myös yhteiskunnallista agenda, johon kuuluu usein myös ympäristökysymykset.¹²⁵

Suuryritykset ovat pyrkineet täyttämään niitä kohtaan enenemässä määrin esitettyjä vaatimuksia hyvästä yritys kansalaisuudesta. Yritykset tiedottavat vuosittain toimitaan mm. **yhteiskuntavastuuraporteissaan**. Konsulttiyhtiö PwC:n vuoden 2010 selvityksen mukaan 81 % eurooppalaisista yrityksistä julkaisi yhteiskuntavastuuraportin, kaksi kertaa useampi kuin Yhdysvalloissa. PwC:n mukaan näistä raporteista on tullut kriittisiä tekijöitä yritysten uskottavuuden ja läpinäkyvyyden kannalta.¹²⁶ **Yhteiskuntavastuun toteuttamisen** pääpaino on ollut pitkään lahjoitusten jakamisessa erilaisille järjestöille ja paikallisyhteistöisille. Tästä on sitemmin alettu siirtyä yrityksen voimavarojen ja erikoisosaamisen lahjoittamiseen.¹²⁷

¹¹⁹ Skoll forum -verkkosivu: <http://skollworldforum.org/about/jeffs-story/>

¹²⁰ Stanford social innovation review -verkkosivu: http://www.ssireview.org/blog/entry/flux_to_flex_takeaways_from_the_2012_skoll_world_forum

¹²¹ Peloton verkkosivu: <http://www.peloton.me/>

¹²² Guardian-sanomalehden verkkosivu: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jun/24/alternative-capitalism-mondragon>.

¹²³ Evergreen-osuuskunnan verkkosivu: <http://evergreencooperatives.com/>

¹²⁴ Mondragónin esittelyvideo: <http://vimeo.com/24913713>

¹²⁵ Yleisradioyhtiö BBC:n verkkosivu: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-19213425>

¹²⁶ PwC:n tutkimus yhteiskuntaraportoinnista: <http://www.pwc.com/ca/en/sustainability/publications/csr-trends-2010-09.pdf>

¹²⁷ Guardian-sanomalehden verkkosivu: http://www.guardian.co.uk/sustainable-business/blog/corporate-giving-charity-philanthropy-without-money?CMP=tw_t_gu

Liite: Haastattelut

Selvitykseen haastateltiin seuraavia henkilöitä elokuussa 2012.

Jussi Ahokas on jatko-opiskelija Itä-Suomen yliopistossa maantieteen laitoksella. Hän valmistee väitöskirjaa rahatalousjärjestelmän institutionaalisista muutoksista ja niiden alueellisista vaikutuksista.

Otto Bruun on ympäristöaktivisti. Hän on yksi ”Immateriaalitalous – kapitalismin uusin muoto” -kirjan kirjoittajista sekä ”Finanssikapitalismi – jumala on kuollut” -teoksen toimittaja.

Teppo Eskelinen on yhteiskuntapolitiikan yliopistonlehtori, joka on tutkinut talouden ja demokratian suhdetta, globalisaatiota ja oikeudenmukaisuusteoriaa. Hän on itse osallistunut yhteiskunnalliseen liikehdintään muun muassa Suomen Attacin puheenjohtajana.

Jukka Hoffrén on helsinkiläinen ympäristötaloustieteilijä. Hän on taustaltaan kansantaloustieteilijä ja väitellyt tohtoriksi ympäristötaloustieteen alalta. Hoffrén työskentelee tutkimuspäällikkönä Tilastokeskuksen tutkimus- ja kehittämissyksikössä ja Helsingin yliopiston dosenttina alanaan soveltava tilastotiede.

Lauri Holappa työskentelee tohtorikoulutettavana Helsingin yliopistossa oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Hän valmistee väitöskirjaa neutraalin rahan aksiooman historiasta politiikan ja talouden tutkimuksen laitokselle.

Oskari Juurikkala on tutkija Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut mm. taloustieteen filosofiaa sekä toiminut Perussuomalaisten eduskuntaryhmän talouspoliittisena neuvonantajana.

Markku Kanninen on Helsingin yliopiston trooppisen metsänhoidon professori ja Viikin Tropiikki-instituutin johtaja. Hän kuuluu vuonna 2011 nimitettyyn Suomen Ilmastopaneeliin ja sai IPCC:n (Intergovernmental Panel on Climate Change) jäsenenä Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 2007.

Harri Kivistö on Piraattipuolueen puheenjohtaja ja englantilaisen kirjallisuuden opiskelija.

Rina Kuusipalo opiskelee yhteiskuntatieteitä Harvardin yliopistossa. Hän on työskennellyt mm. New Economics Institutessa ja New Economics Foundationissa.

Christer Lindholm (KTT) on tutkija (Åbo Akademi), tuntiopettaja (Åbo Akademi, Ammattikorkeakoulu Novia) ja kolumnisti (Turun Sanomat, Kepa).

Antti Ronkainen on kirjoittaja, kääntäjä ja vapaa toimittaja, joka valmistee gradua finanssikriisinä alkaneen maailmanlaajuisen laman rakenteellisista syistä sekä kriisin avaamista poliittisista vaihtoehdoista.

Ville-Pekka Sorsa on tutkijatohtori Helsingin yliopistossa politiikan ja talouden tutkimuksen laitoksella. Hän väitteli tohtoriksi Oxfordin yliopistossa.

Suomen Ludwig von Mises -Instituutti on yksilönoikeuksia ja -vapauksia puolestava markkinaliberaali instituutti, jonka tehtäviin kuuluu mm. edistää tietämystä taloustieteen itävaltalaisesta koulukunnasta ja etenkin sen perillisistä ja parannuksista sekä ottaa kantaa yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin aiheisiin. (Haastateltu: Markus Törnqvist, Osku Raunio, Thomas Taussi).

Akseli Virtanen (KTT) on uuden poliittisen talouden tutkija ja Aalto -yliopiston Future Art Base -tutkimusyksikön koordinaattori. Hän on Molekulaarisen organisaation jäsen ja Robin Hood Asset Management Cooperative:n hallituksen puheenjohtaja.

Lisäksi kiitämme avusta seuraavia henkilöitä: Tuomas Malinen, Henri Purje, Taavi Sundell, Anna Bask, Anna Sinkkonen, Veera Vehkasalo, Lauri Palomäki, Karolina Kucia.
